

Michał Lubicz Miszewski*
Juraj Marušiak**

Skutki społeczne pandemii COVID-19 w Republice Słowackiej

Social consequences of the COVID-19 pandemic in the Slovak Republic

Abstract: The article's main objective is to present the social impact of the COVID-19 pandemic in the Slovak Republic. It describes its course (from March 2020 to April 2022) and the legal regulations introduced at that time to limit its impact. The most critical demonstrations against restrictions to prevent the spread of the coronavirus are described. Special attention is paid to the effects of the COVID-19 pandemic on the education system and the functioning of churches and religious associations. The analysis uses mainly articles from Slovak Internet portals, but also is based on the public opinion polls conducted during the pandemic (2020-2022). According to the authors, the anti-pandemic measures taken by the Slovak authorities are characterised by a restrictive approach, which contributed to a deepening of social divisions. As a result, public support for them and vaccination was relatively low, and Slovakia is one of the countries with the lowest percentage of vaccinated people in the European Union.

Keywords: Slovakia, COVID-19, social protests, political conflicts, vaccinations

Streszczenie: Zasadniczym celem artykułu jest przedstawienie społecznych skutków pandemii COVID-19 w Republice Słowackiej. Opisano w nim jej przebieg (w okresie od marca 2020 r. do kwietnia 2022 r.) oraz wprowadzane w tym czasie regulacje prawne mające ograniczyć jej skutki. Przybliżono przebieg najważniejszych demonstracji przeciwko obostrzeniom mającym zapobiec rozprzestrzenianiu się koronawirusa. Szczególną uwagę zwrócono na skutki, jakie wywarła pandemia COVID-19 na system edukacji oraz na funkcjonowanie kościołów i związków wyznaniowych. W analizie wykorzystano głównie artykuły ze słowackich portali internetowych, jak również dane z badań opinii publicznej z lat 2020-2022. Zdaniem autorów, podjęte przez słowackie władze działania antypandemiczne charakteryzowały się restrykcyjnym podejściem, które przyczyniło się do pogłębienia podziałów społecznych. W rezultacie poparcie społeczne dla nich oraz dla szczepień było dosyć niskie, a Słowacja należy do państw z najniższym odsetkiem osób zaszczepionych w Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: Słowacja, COVID-19, protesty społeczne, konflikty polityczne, szczepienia

* Michał Lubicz Miszewski – dr, Akademia Wojsk Lądowych, Wrocław, Polska, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1426-7422>, e-mail: m.lubiczmiszewski@gmail.com.

** Juraj Marušiak – dr, Słowacka Akademia Nauk, Bratislava, Słowacja, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3972-8165>, e-mail: juraj.marusiak@savba.sk.

Wstęp

Słowacja znalazła się wśród państw, które uznano za przykład sukcesu podczas pierwszej fazy pandemii COVID-19 wiosną 2020 r. pod względem liczby zakażonych osób i gotowości obywateli do przestrzegania środków antypandemicznych¹. Jednak jesienią tego samego roku sytuacja była już inna – Słowacja należała do państw o najwyższej liczbie zachorowań, biorąc pod uwagę ogólną liczbę ludności. Jeśli w pierwszej fazie zarządzanie pandemią rzeczywiście było przedmiotem szerokiego konsensusu na poziomie większości sił politycznych i – poza kilkoma wyjątkami – kwestia ta nie była przedmiotem wewnętrznego konfliktu politycznego i społecznego, to kilka miesięcy później jej rozwiązanie stało się przedmiotem sporów nie tylko między opozycją a koalicją, ale także w samej koalicji rządzącej.

Zasadniczym celem artykułu jest przedstawienie społecznych skutków pandemii COVID-19 w Republice Słowackiej. Przedstawiono w nim chronologiczny opis przebiegu zmagania słowackich władz z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2 (w okresie od marca 2020 r. do kwietnia 2022 r.). Artykuł jednocześnie analizuje zmiany dyskursu politycznego na Słowacji w związku z konsekwencjami pandemii w latach 2020-2021, a także wprowadzonych przez władze regulacji prawnych mających na celu ograniczenie skutków pandemii. W związku z tym w niniejszym artykule podjęta zostanie kwestia, jak te regulacje wpłynęły na charakter mobilizacji politycznej. Podobnie jak w innych państwach demokratycznych, również na Słowacji pandemia miała wpływ na transformację dyskursu partii populistycznych. Choć łączy je wspólna strategia komunikacyjna, polegająca na tworzeniu opozycji między wyidealizowaną, skonstruowaną większością a elitami, która może zawierać elementy natywizmu, próby homogenizacji społeczeństwa i kwestionowania jego pluralistycznego charakteru, to w praktyce politycznej przejawy populizmu mogą się znacząco różnić. Heterogeniczność sił populistycznych oraz proces włączania ich do głównego nurtu polityki, w którym wiele z nich wchodzi w skład demokratycznych rządów, powodują, że mimo wspólnych elementów

1 M. Steuer, *Slovakia's Democracy and the COVID-19 Pandemic: When Executive Communication Fails* (09.03.2021), <https://verfassungsblog.de/slovakias-democracy-and-the-covid-19-pandemic-when-executive-communication-fails/> [08.05.2022].

brak jest uniwersalnego modelu populistycznej odpowiedzi na pandemię. Partie populistyczne, które były reprezentowane w rządzie i współdziałały w popieraniu środków ochrony ludności przed rozprzestrzenianiem się wirusa, reagowały inaczej niż grupy będące w opozycji i często krytykujące politykę rządu². Rogers Brubaker zidentyfikował następujące elementy dyskursu populistycznego po wybuchu pandemii. Obok kreowania obrazu kryzysu i zagrożenia są to m.in.: kwestionowanie wiedzy eksperckiej, tendencje do renacjonalizacji i deglobalizacji, ale także w wielu przypadkach krytyka zbyt protekcyjnych działań powodujących restrykcje również w dziedzinie praw człowieka³.

Szczególną uwagę zwrócono na najważniejsze demonstracje, jakie zostały zorganizowane przeciwko antypandemicznym obostrzeniom, a także na wpływ pandemii COVID-19 na funkcjonowanie systemu edukacji oraz kościołów i związków wyznaniowych. Biorąc pod uwagę brak opracowań naukowych dotyczących powyższych zagadnień (nie licząc wspomnianych niżej opracowań nt. politycznych skutków pandemii), a także aktualność opisywanych wydarzeń, w niniejszym opracowaniu wykorzystano przede wszystkim artykuły ze słowackich portali internetowych. Dokonano analizy zawartości tych z nich, które traktowały o przebiegu pandemii, jej wpływie na szkolnictwo i kościoły oraz o demonstracjach antyobostrzeniowych. Jako źródła pierwotne wykorzystano przede wszystkim oficjalne dokumenty publikowane przez instytucje państwowe Republiki Słowackiej i krajowych aktorów politycznych, badania socjologiczne i media. W przypadku badań opinii publicznej oparto się głównie na wynikach sondaży publikowanych w cyklu „Jak się Państwo, macie, Słowacja?” (słow. *Ako sa máte, Slovensko?*), prowadzonych od pierwszych miesięcy pandemii przez Instytut Socjologiczny Słowackiej Akademii Nauk we współpracy z Instytutem Badań Komunikacji Społecznej Słowackiej Akademii Nauk. W artykule przyjęto hipotezę, zgodnie z którą działania słowackich władz zmierzające do zwalczania i ograniczenia skutków pandemii przyczyniły się do pogłębienia podziałów społecznych. Założono

- 2 R. Štefančík, *Radikálny populizmus v ére pandémie COVID-19 a vojny na Ukrajine*, Bratislava 2022, s. 29-30; J. Wondreys, C. Mudde, *Victims of the Pandemic? European Far-Right Parties and COVID-19*, „Nationalities Papers” 2022, no. 50, s. 86-103, DOI: <https://doi.org/10.1017/nps.2020.93>.
- 3 R. Brubaker, *Paradoxes of Populism during the Pandemic. Thesis Eleven*, November 3, 2020, DOI: <https://doi.org/10.31235/osf.io/cy73b>.

bowiem, iż przedłużająca się pandemia COVID-19 spowodowała wzrost niechęci, irytacji i niepokoju w słowackim społeczeństwie.

1. Aspekty polityczne pandemii COVID-19

Spółczesne społeczeństwo słowackie weszło w rok 2020 jako społeczeństwo od dawna podzielone na dwa bloki, których współpraca okazuje się prawie niemożliwa. Konflikt ten pojawił się w drugiej połowie lat 90. jako spór między partiami popierającymi autorytarny i częściowo antyzachodni populizm ówczesnego premiera Vladimíra Mečiara (1990-1991, 1992-1994 i 1994-1998) a jego przeciwnikami. W późniejszych dekadach przekształcił się on w rozłam pomiędzy grupami roszczącymi sobie prawo do lewicy i dziedzictwa narodowego, z jednej strony, a siłami liberalno-prawicowymi z drugiej⁴. Pandemia COVID-19 przyniosła szereg konsekwencji politycznych. Jej początek zbiegł się w czasie ze zmianą koalicji rządzącej, do której doszło w wyniku wyborów parlamentarnych przeprowadzonych 29 lutego 2020 r. (a więc zaledwie na 6 dni przed wykryciem pierwszego przypadku zakażenia koronawirusem SARS-CoV-2 na Słowacji). Rząd zdominowany przez socjaldemokratów został zastąpiony przez koalicję partii centroprawicowych. Wybory zakończyły dwunastoletni okres dominacji partii Kierunek – Socjalna Demokracja (słow. *Smer – sociálna demokracia*, Smer-SD) (2006-2010 i 2012-2020) na słowackiej scenie politycznej. Wśród głównych powodów przegranej Smeru znalazły się oskarżenia o korupcję ze strony liderów partii, a także kryzys wewnętrzny partii związany z osłabieniem dominującej pozycji jej lidera, Roberta Ficy. Nasilający się po 2018 r. zwrot w kierunku programu konserwatywnego i antyliberalnego populizmu spowodował exodus jej wyborców wśród mieszkańców dużych miast i przedstawicieli młodego pokolenia. Retoryka antykorupcyjna przyczyniła się do gwałtownego wzrostu sympatii wyborców na rzecz OĽaNO – Zwyczajni Ludzie i Niezależne Osobistości (słow. *Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti*), dla których był to główny program kampanii

4 D. Leška, *Hlavné etapy formovania systému politických strán na Slovensku po roku 1989*, „Sociológia” 2013, nr 45(1), s. 71-88; P. Baboš, D. Malová, *Prelievaví voliči: Volebná volatilita v parlamentných voľbách medzi 2010 a 2012*, „European Electoral Studies”, vol. 8, 2013, no. 2, s. 133-145.

wyborczej⁵. Inne kwestie odgrywały w jej przypadku drugorzędną rolę. W kontekście skonsolidowanych demokracji Słowacja jest więc przypadkiem, w którym kwestie pandemii i sposobu radzenia sobie z jej skutkami stały się przedmiotem rywalizacji kilku sił populistycznych, reprezentowanych zarówno w rządzie, jak i w opozycji.

Zaprzysiężenie nowego, centroprawicowego rządu z premierem z Igorem Matovičem na czele miało miejsce 21 marca. Gabinet ten został stworzony przez kilka bardzo różnorodnych partii politycznych, przy czym najmocniejszą partię przedstawia populistyczny ruch OĽaNO, skupiający grupy liberalne i konserwatywne, dalej prawicowo-populistyczna partia Jesteśmy Rodziną (słow. *Sme rodina*) pod kierownictwem milionera Borisa Kollára oraz dwie konserwatywno-liberalne partie Wolność i Solidarność (słow. *Sloboda a solidarita*, SaS) Richarda Sulíka oraz Dla Ludzi (słow. *Za ľudí*) byłego prezydenta Andreja Kiski. Partie koalicyjne miały większość konstytucyjną w parlamencie (95 na 150 posłów), a w kwietniu 2020 r. rząd cieszył się zaufaniem 47% społeczeństwa. Dużym zaufaniem obdarzono również prezydent Zuzanę Čaputovą (54%), instytucje naukowe (65%) oraz służbę zdrowia (73%). Niemniej jednak już w pierwszej fazie pandemii pojawiała się krytyka regulacji ze strony rządu. Gwałtowny spadek zaufania do rządu wywołało rozporządzenie zakazujące przemieszczania się ludzi między dzielnicami w czasie świąt wielkanocnych. Stopniowy spadek zaufania do tych instytucji można obserwować od maja 2020 r.⁶ Były premier Peter Pellegrini (Smer-Socjaldemokracja) zwracał uwagę przede wszystkim na chaotyczny charakter poszczególnych posunięć rządu, ale także, od końca maja 2020 r., na zbliżającą się „pandemię bezrobocia” i wzrost ubóstwa, z kolei R. Sulík (wicepremier oraz minister gospodarki) krytykował zbyt daleko idące – według niego – posunięcia władzy, ze względu na ich konsekwencje dla biznesu i swobody przemieszczania

- 5 J. Marušiak, 'Slovak, not Brussels Social Democracy: Europeanization/De-Europeanization and the Ideological Development of Smer-SD Before 2020 Parliamentary Elections in Slovakia', „Czech Journal of Political Science”, vol. 28, 2021, no. 1, s. 37-58, DOI: <https://doi.org/10.5817/pc2021-1-37>; *Korupcia je pre občanov top problémom Slovenska* (07.01.2020), <https://transparency.sk/sk/korupcia-je-pre-obcanov-top-problemom-slovenska/> [29.08.2022]; O. Gyarašova, M. Slosiarik, *Kto a ako volil vo voľbach 2020 – kde bralo voličov OĽaNO a kto volil Smer* (06.03.2020), <https://dennikn.sk/1788029/kto-a-ako-volil-vo-volbach-2020-kde-bralo-volicov-olano-a-kto-volil-smer/> [29.08.2022].
- 6 *Dôvera v inštitúcie. Ako sa máte, Slovensko?*, <https://www.akosamateslovensko.sk/tema/dovera-v-institutcie/> [08.05.2022].

się⁷. Politycy partii SaS i OĽaNO wzajemnie oskarżali się za liczbę ofiar w trakcie pandemii⁸. Z kolei skrajnie prawicowa Partia Ludowa – Nasza Słowacja (słow. *Ludová strana – Naše Slovensko*, ĽSNS), jak również niektórzy przedstawiciele partii Smer-SD (przewodniczący Robert Fico oraz wiceprzewodniczący Ľuboš Blaha) rozpowszechniali interpretacje pandemii na podstawie szerzących się teorii spiskowych, jako część spisku globalnych elit lub jako biznes wielkich koncernów farmaceutycznych⁹. ĽSNS i częściowo Smer-SD zwróciły także uwagę na zakres pomocy udzielonej państwom UE, w tym Słowacji, przez Chiny i Rosję, kwestionując jednocześnie skuteczność polityki UE wobec pandemii.

Oficjalna interpretacja pandemii była kwestionowana przez ĽSNS, ale także przez szereg tzw. mediów alternatywnych lub dezinformacyjnych, które na Słowacji mają szerszy wpływ na społeczeństwo niż w pozostałych krajach Grupy Wyszehradzkiej. Już w marcu 2020 r. w różne formy narracji spiskowych („Żydzi mają zbyt dużą władzę i potajemnie kontrolują rządy i instytucje na całym świecie”; „O sprawach światowych nie decydują wybrani przywódcy, ale tajne grupy mające na celu ustanowienie totalitarnego porządku światowego”) wierzyło około 58% słowackiej populacji, według sondażu think tanku Globsec¹⁰. Chociaż na początku pierwszej fali pandemii w pierwszej połowie 2020 r. działania rządu były w większości pozytywnie odbierane, popierane przez 97% obywateli Słowacji¹¹, to tylko 23,5% respondentów w kwietniu 2020 r. wierzyło w oficjalną interpretację, że wirus został przypadkowo przeniesiony ze zwierzęcia na człowieka. Pozostali uważali, że wirus został opracowany sztucznie

7 Pellegrini: Slovensku hrozí vážna pandémie nezamestnanosti (28.05.2020), <https://index.sme.sk/c/22414170/pellegrini-slovensku-hrozi-pandemia-nezamestnanosti.html> [08.05.2022]; *Z boja proti vírusu sme spravili fetiš, tvrdí Sulík a kritizuje Matoviča* (08.04.2020), <https://domov.sme.sk/c/22379168/koronavirus-sulik-kritizoval-matovica-za-opatrenia.html> [08.05.2022].

8 *Matovič chce pripísať „4 300 obetí“ Sulíkovi, ale sám si strieľa do nohy* (12.01.2021), <https://www.trend.sk/nazory-a-komentare/matovic-chce-pripisat-4300-obeti-sulikovi-ale-sam-strieľa-nohy> [08.05.2022].

9 G. Mesežnikov, J. Bartoš, *Infodémia na Slovensku 2020. Dezinformačno-konšpiračná scéna v období COVID-19*, Bratislava 2020, https://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Infodemia_na_Slovensku_2020.pdf, s. 17 [10.05.2022].

10 D. Hajdu, K. Klingová, *Voices of Central and Eastern Europe. Slovakia Country Report*, Globsec, Bratislava 2020.

11 M. German Sirotnikova, *Democracy digest: Slovakia's infection infodemics* (03.04.2020), <https://balkaninsight.com/2020/04/03/democracy-digest-slovakias-infectious-infodemic/> [29.08.2022].

w laboratorium i albo przypadkowo przedostał się do populacji (17% respondentów), albo rozprzestrzeniono go celowo (40,6%). Nawet wtedy jednak na reakcje na pandemię wpływały sympatie partyjne. W tezę o sztucznym pochodzeniu wirusa wierzyli głównie wyborcy ĽSNS (82,7%), Smer-SD (67,6%), ale także wyborcy partii koalicyjnych Sme rodina (62%), OĽaNO (49,3%) i SaS (48,9%), natomiast w tezę o naturalnym przenoszeniu się wirusa ze zwierzęcia na człowieka wierzyli głównie wyborcy pozaparlamentarnych partii Progresywna Słowacja (słow. *Progresívne Slovensko*), Razem (słow. *Spolu*) (51,2%) oraz Dla Ludzi (42,9%)¹².

Rozpowszechnione były również natywistyczne podejścia do radzenia sobie z pandemią. Dotyczyły one głównie obywateli słowackich powracających z zagranicy, imigrantów, ale także członków mniejszości romskiej. W szczególności przewodniczący ĽSNS, Marián Kotleba, ostrzegł przed przemieszczaniem się „migrantów, o których nic nie wiemy”¹³. W związku z rozprzestrzenianiem się choroby Romowie byli postrzegani jako zagrożenie w największym stopniu przez wyborców prawicowo-populistycznych partii ĽSNS (61,7%) i Sme rodina (54%). Ponad 70% wyborców partii Sme rodina, ĽSNS, OĽaNO, Dla Ludzi i Smer-SD zgodziło się z decyzją o zamknięciu niektórych osiedli romskich po tym, jak pojawiły się w nich przypadki choroby koronawirusowej¹⁴.

Zaledwie rok po inauguracji nowego gabinetu doszło do poważnego sporu w koalicji rządowej, który był spowodowany decyzją premiera i ministra zdrowia o zakupie szczepionki Sputnik V, podjętą bez zgody całego gabinetu. Konflikt w koalicji wzmocniły dowcipy ówczesnego premiera pod adresem Ukrainy. Decyzja o zakupieniu szczepionki Sputnik V wywołała konflikt w koalicji, która na początku swojego działania deklarowała jasną prozachodnią orientację w polityce zagra-

12 *Zdravotníctvu veríme, o očkovaní nie sme presvedčení. Ako sa máte, Slovensko?* (30.04.2020), https://www.akosamateslovensko.sk/wp-content/uploads/2021/06/30.-april-2020_Zdravotnictvu-verime-o-ockovani-nie-sme-presvedceni.pdf [29.08.2022].

13 *Coronavirus COVID19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications*, European Union Agency for Fundamental Rights (19.04.2020), https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/slovakia-report-covid-19-april-2020_en.pdf [29.08.2022].

14 *Vláda dostala od občanov slabšiu dvojku. Ako sa máte, Slovensko?* (05.05.2020), https://www.akosamateslovensko.sk/wp-content/uploads/2021/06/5.-maj-2020_Vlada-dostala-od-obcanov-slab-siu-dvojku-.pdf [29.08.2022].

nicznej¹⁵. W rezultacie premier Matovič zrezygnował z funkcji szefa rządu, a 1 kwietnia 2021 r. jego stanowisko objął Eduard Heger, dotychczasowy minister finansów. Z kolei Matovič objął resort opuszczony przez Hegera. Zmiana ta nie zakończyła jednak konfliktów między przedstawicielami partii tworzących koalicję rządową. Spory, do jakich dochodziło między nimi, m.in. na tle strategii walki z pandemią, skutkowały narastaniem podziałów w słowackim społeczeństwie. Prowadziły one także do spadku poparcia dla ugrupowań współpracujących w sondażach opinii i zarazem do wzrostów notowań parlamentarnej i pozaparlamentarnej opozycji¹⁶. Zróznicowanie dotyczyło również partii opozycyjnych, które na przestrzeni lat 2020-2021 uległy rozłamowi, w wyniku którego z partii Smer-SD oddzieliła się partia Petra Pellegriniego, byłego premiera, Głos – Socjalna Demokracja (słow. *Hlas – sociálna demokracia*, Hlas-SD), a z partii ĽSNS oddzieliła się partia Republika kierowana przez Igora Uhríka. Rozłamy te nie były jednak spowodowane konfliktami związanymi z pandemią.

Radzenie sobie z pandemią stało się przedmiotem wewnętrznych konfliktów politycznych oraz transformacji istniejących podziałów społecznych. Przyczyną tego był z jednej strony konfrontacyjny kurs koalicji rządzącej, która dążyła nie tylko do przeprowadzenia fundamentalnych reform gospodarczych i zmian ustrojowych, uzasadnionych koniecznością walki z korupcją, ale także do kryminalizacji opozycji poprzez powiązanie jej przedstawicieli z przypadkami korupcji w rządach Roberta Ficy (2006-2010 i 2012-2018) oraz Petra Pellegriniego (2018-2020), kontrolowanych przez socjaldemokratów. Był to jeden z powodów, dla których Smer-SD Roberta Ficy oraz, w mniejszym stopniu, Hlas-SD zaczęły od jesieni 2020 r. profilować się jako główni przeciwnicy rządowych działań antypandemicznych. Z dru-

15 A. Duleba, *Slovakia's Eastern policy in 2020: good start with a bad end*, [w:] *Yearbook of Slovakia's Foreign Policy*, P. Brezáni (ed.), Bratislava 2021, <https://www.sfgpa.sk/wp-content/uploads/2021/08/Yearbook-of-Slovakias-Foreign-Policy-2020.pdf>, s. 127 [08.05.2022].

16 Więcej nt. politycznych skutków pandemii COVID-19 na Słowacji zob. m.in.: Ł. Lewkowicz, *Republika Słowacka*, [w:] S. Czarnecki, Ł. Lewkowicz, D. Héjj, *Polityczne i społeczne konsekwencje pandemii COVID-19 w Europie Środkowej – próba bilansu (marzec 2020 – sierpień 2021)*, Lublin 2021, s. 41-68; Ł. Lewkowicz, *Słowacja: podejście do szczepionki Sputnik V dzieli społeczeństwo*, „Komentarze IEŚ” 2021, nr 381, <https://ies.lublin.pl/komentarze/slowacja-podejscie-do-szczepionki-sputnik-v-dzieli-spolescenstwo/> [01.04.2022]; J. Marušiak, *Political science in Slovakia and the Covid-19 pandemics*, [w:] *Political Science in Central Europe in the Time of Pandemic*, A. Żukowski, M. Hartliński, M. Haček (eds.), Olsztyn 2021, s. 69-83.

giej strony opozycja łączyła rosnące niezadowolenie społeczne, wynikające z niepopularnych działań nowej koalicji, ale także z ogólnej pogarszającej się sytuacji gospodarczej z powodu pandemii, z niezadowoleniem z działań antypandemicznych, które wymagały również ograniczenia wolności osobistych, w tym wolności zgromadzeń, swobody przemieszczania się i prawa do edukacji¹⁷, co ingerowało także w prawa polityczne obywateli. Jednak znaczna część niezadowolenia społecznego wynikała jednocześnie z chaotycznych posunięć rządu, szybkich zmian uchwalonych regulacji, długości restrykcji związanych z pandemią oraz z braku rzetelnego objaśnienia ich implementacji. W wyniku tej konfrontacji partie opozycyjne nawet nie poparły kampanii szczepień, a dwa najbardziej skrajnie prawicowe ugrupowania – ĽSNS i Republika, która odłączyła się od ĽSNS w marcu 2021 r., również opowiedziały się przeciwko szczepieniom.

W drugiej połowie 2020 r. zaufanie do instytucji państwowych nadal spadało. Jeszcze we wrześniu 2020 r. 22% respondentów ufało rządowi w kontekście jego strategii walki z pandemią, ale w latach 2021-2022 zaufanie to ustabilizowało się na poziomie 10-12%. Jego spadek dotknął również prezydent Zuzany Čaputovej – z około 40% w grudniu 2020 r. do około 30% w następnych miesiącach. Z kolei zaufanie do instytucji naukowych stopniowo spadało do 31% w lutym 2022 r., a do sektora zdrowia do niespełna 40% po maju 2021 r.¹⁸

Rosnące niezadowolenie z postępów rządu partie opozycyjne wykorzystały również do mobilizacji wyborców w celu przeprowadzenia referendum w sprawie rozpisania przedterminowych wyborów. Jego inicjatorem była partia Smer-SD. W grudniu 2020 r. chęć poparcia tej inicjatywy wyraziło 53,5% obywateli, a petycję podpisało ponad 600 tys. osób¹⁹. Jednak w lipcu 2021 r. Trybunał Konstytucyjny RS odrzucił wniosek jako niekonstytucyjny, w wyniku czego prezydent odmówiła zwołania referendum²⁰. Partie opozycyjne ponowiły starania

17 M. Steuer, *Slovakia's Democracy and the COVID-19 Pandemic...*

18 *Dôvera v inštitúcie. Ako sa máte, Slovensko?...*

19 P. Kováč, *Referendum o predčasných voľbách by podporila viac ako polovica ľudí* (06.12.2020), <https://domov.sme.sk/c/22549222/referendum-prieskum-predcasne-volby.html> [29.08.2022]; *Referendum: Peticia o predčasných voľbách je už u prezidentky* (03.05.2021), <https://www.noviny.sk/604353-referendum-peticia-o-predcasnych-volbach-je-uz-u-prezidentky> [29.08.2022].

20 M. Kern, *Referendum o predčasných voľbách nebude, rozhodol ústavný súd* (07.07.2021), <https://dennikn.sk/2459455/referendum-o-predcasnych-volbach-nebude-rozhodol-ustavny-sud/>

o przeprowadzenie podobnego referendum i w sierpniu 2022 r. przekazały prezydent Zuzanie Čaputovej petycję z ponad 400 tys. podpisów²¹. Według Instytutu Spraw Publicznych (IVO), think tanku z siedzibą w Bratysławie, od 2011 r. w słowackim społeczeństwie przeważa opinia, że Słowacja zmierza w złym kierunku. Choć wybory w 2020 r. przyniosły nowe nadzieje, a stosunek osób uważających, że Słowacja zmierza w dobrym kierunku (47%), do osób przekonanych, że jest przeciwnie (48%), był zrównoważony, to już w 2021 r. ponad 70% respondentów było przekonanych, że Słowacja zmierza w złym kierunku, a przeciwnego zdania było tylko 26% badanych²². Oznacza to, że społeczeństwo słowackie jest głęboko spolaryzowane w swojej opinii na temat kierunku rozwoju kraju.

Znalazło to odzwierciedlenie również w zasadniczej zmianie mapy politycznej Słowacji w okresie pandemii. Według sondaży agencji Focus preferencje wyborcze zwycięzcy wyborów – OĽaNO – zaczęły gwałtownie spadać i od września 2021 r. ustabilizowały się na poziomie 8%. Z kolei Smer-SD, który w wyborach zdobył 18,2%, a do listopada 2020 r. spadł do 9,5%, od października 2021 r. jest na poziomie 15-16%. Najsilniejszą partią stał się Hlas-SD, którego poparcie w październiku 2021 r. mieściło się w przedziale 17-20%²³.

2. Przebieg pandemii COVID-19 na Słowacji i wprowadzone w jej trakcie ograniczenia

6 marca 2020 r. odnotowano pierwszy przypadek zakażenia koronawirusem SARS-CoV-2 w Republice Słowackiej (czyli dwa dni później niż w Polsce). W wyniku ogłoszenia pandemii COVID-19 10 marca słowackie władze zakazały organizacji wszelkich zgromadzeń publicznych. W kolejnych dniach podjęto decyzje o zawieszeniu międzynarodowej komunikacji autobusowej, kolejowej i lotniczej.

[29.08.2022].

- 21 Smer-SD odovzdał podpisy potrebné na vyhlásenie referenda o predčasnych voľbách (24.08.2022), <https://spravy.rtv.slovakia.sk/2022/08/smer-sd-odovzda-podpisy-potrebné-na-vyhlasenie-referenda-o-predcasnych-voľbach/> [29.08.2022].
- 22 Z. Bútorová, *Verejná mienka na prahu štvrtého desaťročia demokracie*, [w:] *Slovensko po troch desaťročiach slobody*, G. Mesežnikov (red.), IVO, Bratislava 2021, s. 79.
- 23 *Porovnanie preferencií strán Smer-SD, OĽaNO, Hlas*, <https://volby.sme.sk/pref/1/politicke-strany/s/1/smer-sd/focus?additionalSubjectIds=55-6113> [29.08.2022].

Zamknięto również większość sklepów (z wyjątkiem spożywczych) oraz przedszkola i szkoły. 16 marca na okres 90 dni wprowadzono stan wyjątkowy (obowiązywał do 13 czerwca 2020 r.). Dotyczył on kilku konkretnie wymienionych placówek służby zdrowia, aby umożliwić przekazywanie materiałów medycznych, materiałów i sprzętu ze szpitala w celu zapewnienia jak najlepszej opieki zdrowotnej. W tym samym czasie Urząd Publicznej Służby Zdrowia podjął decyzję o zamknięciu większości sklepów (z wyjątkiem sklepów spożywczych, aptek, drogerii, sklepów z gazetami i czasopismami), a także przedszkoli i szkół. Otwarte pozostały natomiast urzędy pocztowe, banki, firmy ubezpieczeniowe, salony sprzedaży operatorów telekomunikacyjnych i sklepy internetowe. Dla obywateli powracających z zagranicy wprowadzono obowiązek odbycia kwarantanny w obiektach wyznaczonych przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej przez okres 14 dni²⁴. Obowiązek tzw. kwarantanny państwowej został później złagodzony. W dniu 23 maja 2020 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej uruchomiło tzw. inteligentną kwarantannę za pomocą aplikacji na telefon komórkowy, która umożliwiała obywatelom spędzenie wspomnianego okresu w domu po powrocie z zagranicy²⁵. W dniu 9 czerwca 2020 r. zniesiono obowiązek zarówno państwowej, jak i inteligentnej kwarantanny, w tym kontroli granicznych na granicach z państwami strefy Schengen, i zastąpiono go obowiązkiem wykazania się negatywnym wynikiem testu przy wjeździe na terytorium Republiki Słowackiej, a następnie poddania się testowi PCR po pięciu dniach dobrowolnej kwarantanny. 23 500 osób zostało poddanych kwarantannie w ośrodkach państwowych²⁶. Po stopniowej liberalizacji środków przeciwpandemicznych stan wyjątkowy przestał obowiązywać w dniu 13 czerwca 2020 r.²⁷

24 COVID-19: *Vláda SR prijala na mimoriadnom zasadnutí ďalšie dôležité opatrenia* (15.03.2020), https://www.uvzsr.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=4098:covid-19-vlada-sr-prijalana-mimoriadnom-zasadnuti-alie-doleite-opatrenia&Itemid=153 [08.05.2022].

25 M. Katuška, *Aplikácia pre smart karanténu je spustená, ako systém funguje?* (21.05.2020), <https://domov.sme.sk/c/22409641/koronavirus-karantena-ekarantena-smart-inteligentna-hranice.html> [08.05.2022].

26 *Povinná štátna aj smart karanténa končí. Ako budú kontrolovaní návratilci z cudziny?* (09.06.2020), <https://www.noviny.sk/koronavirus/535079-povinna-statna-aj-smart-karantena-konci-ako-budu-kontrolovani-navratilci-z-cudziny> [08.05.2022].

27 *Núdzový stav sa končí 13. júna, rozhodla vláda* (10.06.2020), <https://domov.sme.sk/c/22423040/nudzovy-stav-konci-13-juna-rozhodla-vlada.html> [08.05.2022].

Latem 2020 r. wydawało się, że sytuacja epidemiczna na Słowacji jest opanowana, jednak jesień przyniosła kolejną falę zachorowań. Wraz z jej nadejściem, 1 października 2020 r. ponownie ogłoszono wprowadzenie stanu wyjątkowego. Pierwotnie miał on obowiązywać 45 dni, jednak ostatecznie (po jego wydłużeniu) trwał aż do 15 maja 2021 r. W tym okresie, tj. podczas drugiej fali pandemii, słowacki rząd zdecydował się na szereg radykalnych rozwiązań mających na celu jej zahamowanie. W pierwszej kolejności zdecydowano o odwołaniu wszystkich imprez masowych, wydarzeń publicznych, w tym także rozgrywek sportowych – odbywających się zarówno w zamkniętych halach, jak i na świeżym powietrzu. Ograniczenia dotyczyły również spotkań rodzinnych i wydarzeń religijnych, w tym pogrzebów, wesel i chrzcin. Mogły w nich uczestniczyć tylko te osoby, które przedstawiły zaświadczenie o negatywnym wyniku testu na koronawirusa. Wraz z narastaniem drugiej fali pandemii wprowadzano coraz ostrzejsze restrykcje. 12 października szkoły średnie przeszły na nauczanie zdalne, zaś 27 listopada zamknięto wszystkie szkoły (z wyjątkiem żłobków, przedszkoli i pierwszych klas szkół podstawowych). Z kolei 15 października zamknięto wszystkie baseny, aquaparki, centra wellness/fitness, odwołano imprezy kulturalne, ograniczono liczbę klientów w sklepach (dopuszczając limit 1 osoby na 15 m²), przywrócono godziny dla seniorów w sklepach (obowiązywały one od poniedziałku do piątku od 9.00 do 11.00 i dotyczyły osób powyżej 65. roku życia). Ponadto do 6 osób zmniejszono limit uczestników imprez masowych. Zasada ta dotyczyła także nabożeństw. Władze rozważały wprowadzenie powszechnego zakazu odprawiania liturgii z udziałem wiernych, na co jednak na tym etapie się nie zdecydowały. Dzięki temu możliwe było, aby przynajmniej rodzina, która zamówiła intencję, przyszła na mszę św.²⁸ Od 1 stycznia 2021 r. publiczne nabożeństwa były całkowicie zabronione. Dopiero od połowy kwietnia można było je ponownie odprawiać z zachowaniem obowiązujących przepisów sanitarnych.

Pandemia została również wykorzystana jako uzasadnienie dla zmiany Ustawy Konstytucyjnej nr 227/2002 Dz. w sprawie bezpieczeństwa

28 Ł. Lewkowicz, *Stan wyjątkowy i masowe testowanie: druga fala pandemii na Słowacji*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 278, <https://ies.lublin.pl/komentarze/stan-wyjatkowy-i-masowe-testowanie-druga-fala-pandemii-na-slowacji/> [01.04.2022]; *Sväté omše bude možné sláviť v počte 6 osôb vrátane kňaza*, <https://www.tkkbs.sk/view.php?cisloclanku=20201014044/> [01.04.2022].

stwa państwa w czasie wojny, stanu wojennego i stanu wyjątkowego. Stało się tak w grudniu 2020 r., kiedy zamiast maksymalnej długości stanu wyjątkowego, wynoszącej 90 dni, przyjęto zmianę ze skutkiem od 29 grudnia 2020 r., umożliwiającą rządowi wielokrotne przedłużanie stanu wyjątkowego o kolejne 40 dni. Z drugiej strony, przedłużenie stanu wyjątkowego w takim przypadku było uzależnione od zgody Rady Narodowej Republiki Słowackiej w ciągu 20 dni od pierwszego dnia przedłużonego stanu wyjątkowego (art. 5 ust. 2)²⁹.

Poza zmianami w ustawie, które miały raczej charakter technokratyczny (np. w postaci dopuszczenia telepracy) lub pomocy przedsiębiorcom, była to w zasadzie jedyna zmiana przepisów prawnych. Jednak od pierwszej fali pandemii Urząd Zdrowia Publicznego otrzymał niezwykle duże uprawnienia, gdyż większość restrykcyjnych przepisów została przez niego podpisana. Szereg innych rozwiązań trafiło do Trybunału Konstytucyjnego, jak np. rozporządzenie o utworzeniu tzw. kwarantanny państwowej, które zostało uznane za niekonstytucyjne w grudniu 2021 r.³⁰ Oprócz nieprzejrzystości działań pandemicznych, gdy np. szkoły już jesienią 2020 r. przeszły na internetową formę nauczania, wydarzenia kulturalne i religijne pozostały otwarte, więc społeczeństwo kwestionowało celowość takich rozwiązań. Nadal jednak obowiązywał zakaz zgromadzeń publicznych. Sytuacja ta wywołała niezadowolenie w społeczeństwie³¹.

W związku ze wzrostem liczby przypadków COVID-19 w miesiącach jesiennych 2020 r. rząd Słowacji podjął decyzję o wprowadzeniu niestandardowych środków. W październiku rozpoczęła przygotowania do operacji „Wspólna Odpowiedzialność”. Jej istotą było przebadanie całej populacji za pomocą testów antygenowych. Rząd zdecydował się na ten krok mimo zastrzeżeń ekspertów z dziedziny epidemiologii co do wiarygodności wybranych testów oraz krytycznego stanowiska prezydent Zuzany Čaputovej, która kwestionowała gotowość akcji pod względem kadrowym i logistycznym. Testom towarzyszyła zmasowana kampania

29 227/2002 Z.z., <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/> [08.05.2022].

30 Závery nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky vo veci vedenej pod sp. zn. PL. ÚS 4/2021. TS 55/2021 (08.12.2021), https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/133899656/TS_55_2021/_ec21581d-6771-47c7-8df7-13ad71ee3de [08.05.2022]; M. Steuer, *Slovak Constitutionalism and the COVID-19 Pandemic* (09.04.2020), <https://blog-iacl-aidc.org/2020-posts/2020/4/9/slovak-constitutionalism-and-the-covid-19-pandemic-the-implications-of-state-panic> [02.09.2022].

31 M. Steuer, *Slovakia's Democracy and the COVID-19 Pandemic...*

rządowa, w której premier Matovič porównał akcję do lądowania aliantów w Normandii w 1944 r.³² Przeprowadzenie testów na pełną skalę powierzono samorządom lokalnym i regionalnym we współpracy z Siłami Zbrojnymi Republiki Słowackiej, organami Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Korpusem Policyjnym Republiki Słowackiej i strażą pożarną). W testach mogli brać udział także wolontariusze.

Testy pilotażowe odbyły się w weekend 23-25 października 2020 r. w czterech powiatach na północy Słowacji, które najbardziej ucierpiały w wyniku pandemii (były to powiaty Namiestów, Twardoszyn i Dolny Kubin na Orawie oraz powiat Bardejów w regionie Szarysz)³³. Pozostałe trzy fazy odbyły się na terenie całej Słowacji w dniach 31 października – 1 listopada 2020 r., 7-8 listopada 2020 r. oraz 21-22 listopada 2020 r. w okręgach, w których odsetek pozytywnych testów wyniósł ponad 1%, względnie 0,7%. Ze względu na swoją skalę zyskała miano „największej operacji logistycznej w historii Słowacji”³⁴. Chociaż oficjalnie ogłoszono, że badania są dobrowolne, wprowadzono jednak godzinę policyjną, która nie dotyczyła wyjścia celem zrobienia podstawowych zakupów (np. artykułów spożywczych i lekarstw), podróży na badania lub opieki nad bliskimi krewnymi. Jednak podróż do pracy, na pocztę, do banku itp. oraz wyprowadzanie zwierząt domowych na spacer były już uzależnione od negatywnego wyniku testu na obecność antygenów, dlatego też zainteresowanie mieszkańców udziałem w testach było duże. Mimo że udział w testach nie był zalecany dla osób powyżej 65. roku życia i osób, które spędzają większość czasu w swoich domach, a także dla wszystkich mieszkańców o ograniczonej sprawności ruchowej lub zdrowiu, którzy z natury unikają kontaktów społecznych, godzina policyjna obowiązywała również ich³⁵.

32 P. Šabata, *Komentár: Slováci se prý vylodili v Normandii, ale proč?* (02.11.2020), <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/komentar-slovaci-se-pry-vylodili-v-normandii-ale-proc-127231> [08.05.2022].

33 *Registrácia zdravotníkov a dobrovoľníkov na plošné testovanie sa spustila*, <http://www.szu.sk/index.php?id=1392&menu=> [08.05.2022].

34 *Manuál ZMOS k celoplošnému testovaniu Spoločná zodpovednosť* (24.10.2020), <https://www.zmos.sk/manual-zmos-k-celoplosnemu-testovaniu-spolocna-zodpovednost--oznam/mid/405616/>.html [08.05.2022].

35 *COVID-19: Nové opatrenia – od soboty zákaz vychádzania* (22.10.2020), <https://www.health.gov.sk/Clanok?Covid-19-22-10-2020-opatrenia> [08.05.2022].

Wbrew początkowym obawom administracja publiczna poradziła sobie z testami pod względem logistycznym. W pierwszej turze badań wzięły udział 3 625 332 osoby (66,4% całej populacji Słowacji), z których 38 359 (tj. 1,06%) uzyskało wynik pozytywny. Kolejne rundy przeprowadzono tylko w gminach, w których odsetek osób z wynikiem dodatnim przekraczał 0,7 lub 1% przebadanych. Oprócz badań w poszczególnych punktach poboru próby, badania przeprowadzono również w dużych firmach i przedsiębiorstwach zatrudniających ponad 4000 pracowników lub jako łączną liczbę pracowników w firmach w parkach przemysłowych³⁶.

Stan wyjątkowy pozostał w mocy po zakończeniu testów na pełną skalę. Ponadto przed świętami Bożego Narodzenia zatwierdzono tzw. lockdown na okres od 19 grudnia 2020 r. do 10 stycznia 2021 r., kiedy to otwarte pozostały jedynie sklepy z artykułami pierwszej potrzeby, a także ośrodki narciarskie. Jednak pod koniec grudnia stało się jasne, że poprzednie środki nie były wystarczająco skuteczne – 31 grudnia rząd postanowił zaostrzyć obostrzenia. Zamknięto wówczas wszystkie kościoły, zakazano ośrodkom narciarskim i hotelom przyjmowania nowych gości, zakazano odwiedzin w innych domach, zakazano spożywania posiłków poza lokalami. Ponadto rząd nakazał przejście na pracę zdalną wszystkim tym, którzy mogli pracować w domu. Poszczególne miasta zaczęły z własnej inicjatywy organizować akcje testowania ludności (np. Nitra czy Trenczyn)³⁷. Po posiedzeniu w dniu 11 stycznia 2021 r. rząd zaczął rozważać możliwość przeprowadzenia ponownych testów całej ludności, przy czym główną odpowiedzialność za ich organizację miałyby wziąć na siebie organy administracji państwowej na poziomie powiatów. Podobnie jak w listopadzie, negatywny wynik testu stał się warunkiem zwolnienia z godziny

36 D. Štepanovič, *Skúsenosti z plošného testovania v Slovenskej republike. Príprava, priebeh, výsledky a lessons learned (marec 2021)*, https://www.mosr.sk/data/files/4394_2021-covid-19-mass-testing-in-the-slovak-republic-sk.pdf [08.05.2022].

37 L. Osvaldová, R. Gehrerová, D. Mikušovič, *Prísnejší lockdown od 1. januára: zákaz návštev, práca mimo domu len na výnimku, školy o týždeň zrejme neotvorí* (31.12.2020), <https://dennikn.sk/2207875/prisnejši-lockdown-od-1-januara-zakaz-cestovat-medzi-okresmi-praca-mimo-domu-len-na-vynimku-skoly-o-tyzden-neotvorí/> [08.05.2022]; *Plošné testovanie cez víkend v Trenčíne absolvovalo 21 660 ľudí, pozitívnych bolo 2,59 percenta* (20.12.2020), <https://www.trend.sk/spravy/plosne-testovanie-cez-vikend-trencine-absolvovalo-21-660-ludi-pozitivnych-bolo-2-59-percenta> [08.05.2022].

policyjnej. Powodem tego była chęć uniknięcia negatywnych skutków ekonomicznych tzw. lockdownu³⁸.

Partie opozycyjne Smer-SD i Hlas-SD (partia byłego premiera Petra Pellegriniego, który opuścił Smer w 2020 r.), skrytykowały przeprowadzenie testów w skali ogólnokrajowej³⁹, jednak z wyjątkiem OLaNO, przeprowadzenie testów zakwestionowali również eksperci – epidemiolodzy, podczas gdy minister zdrowia Marek Krajčí (OLaNO) odrzucił jakąkolwiek inną alternatywę, np. w postaci powszechnych szczepień⁴⁰. Wątpliwości co do pomysłu wyraziła również prezydent Z. Čaputová⁴¹. Nowej fali testów sprzeciwili się także koalicjanci SaS i partia Na rzecz ludzi, która była skłonna poprzeć testy tylko w najbardziej zagrożonych regionach⁴². Nowa fala powszechnych badań przesiewowych odbyła się w dniach 18-26 stycznia 2020 r. Wzięło w nich udział 2 949 017 osób, z których 36 547 uzyskało wynik pozytywny, czyli 1,24% populacji. Kolejne fale badań odbywały się tylko w regionach, w których odsetek pozytywnych przypadków przekraczał 1,01%⁴³. Jesienią 2020 r. 44,4% respondentów zgodziło się na testy na pełną skalę, a 35% było im przeciwnych. W podzielonym społeczeństwie poparcie dla tego kroku było w dużej mierze uzależnione od sympatii dla partii politycznych. Testowanie poparło 62% wyborców OLaNO, natomiast sprzeciwiło się 49,4% wyborców LSNS, 37,7% wyborców Smer-SD i 33% wyborców Hlas-SD⁴⁴. Jednak już w grudniu 2020 r. 40,7% populacji wołałoby lockdown od

38 *Organizáciu celoplošného testovania by mali koordinovať okresné úrady* (12.01.2021), <https://www.trend.sk/spravy/organizaciju-celoplosneho-testovania-mali-koordinovat-okresne-urady> [08.05.2022].

39 *Smer i Hlas kritizujú plošné testovanie, upozornili na vyťaženie zdravotníka* (12.01.2021), <https://www.trend.sk/spravy/smer-hlas-kritizuju-plosne-testovanie-upozornili-vytazenyh-zdravotnikov> [08.05.2022].

40 *Iný spôsob boja s vysoko infekčným vírusom ako plošné testovanie nevidím, uviedol Krajčí* (13.01.2021), <https://www.trend.sk/spravy/iny-sposob-boja-vysoko-infekcnym-virusom-ako-plosne-testovanie-nevidim-uviedol-krajci> [08.05.2022].

41 *Podľa Čaputovej nie je možné otestovať všetkých. Matovič zdravotníkom verí* (30.10.2020), <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/567335-caputova-plosne-testovanie-sa-neda-uskutocnit/> [08.05.2022].

42 *Strana Za ľudí vyhlásila, že celoplošné testovanie nepodporuje* (16.01.2021), <https://www.trend.sk/spravy/strana-ludi-vyhlasila-celoplosne-testovanie-nepodporuje> [08.05.2022].

43 *COVID-19: Do skriningového testovania sa zapojilo viac ako 2,9 milióna ľudí* (28.02.2021), <https://www.health.gov.sk/Clanok?covid-19-28-01-2021-testovanie-okresy> [08.05.2022].

44 *Skupina úplných podporovateľov a odporcov plošného testovania je približne rovnaká. Ako sa máte, Slovensko?* (06.01.2020), <https://www.akosamateslovensko.sk/wp-content/uploads/2021/06/6>.

testów, a 23,1% – testy ogólnokrajowe⁴⁵. Postawy wobec rządu również wpłynęły na udział w testowaniu. Spośród osób, które stwierdziły, że są „bardzo zadowolone” z działania rządu, 94,4% wzięło udział w testach, podczas gdy zrobiło to tylko 63,2% osób, które stwierdziły, że są „bardzo niezadowolone” z rządu⁴⁶.

Podejście rządu do organizacji testów na pełną skalę oraz brak pomocy dla samorządów lokalnych pogłębiły konflikty w koalicji rządzącej, w wyniku których z partii Na rzecz ludzi i zarazem z koalicji rządzącej odszedł pierwszy poseł większości rządzącej, Miroslav Kollár, który jest również burmistrzem Hlohovca⁴⁷. Nowe przepisy weszły w życie 8 lutego 2021 r., kiedy to wprowadzono tzw. automat COVID, umożliwiający przeprowadzanie testów z mniejszą częstotliwością w regionach mniej dotkniętych pandemią⁴⁸. Jednak wraz z rozwojem szczepień zaczęto łągodzić wymagania dotyczące badań i stosować je tylko wobec osób, które nie były szczepione⁴⁹.

Kolejny wzrost liczby dziennych zakażeń SARS-CoV-2 jesienią 2021 r. i wynikające z niego przeciążenie systemu ochrony zdrowia skutkowało ponowną decyzją o ogłoszeniu stanu wyjątkowego. Obowiązywał on przez 90 dni, w okresie od 25 listopada 2021 r. do 22 lutego 2022 r. Równocześnie słowacki rząd wprowadził 14-dniowy lockdown, który objął wszystkich obywateli (dotyczył także osób zaszczepionych). W okresie tych dwóch tygodni ponownie obowiązywała godzina policyjna (od piątej rano do pierwszej w nocy następnego dnia). Skutkowała ona zakazem wychodzenia z domu, z wyjątkiem

november-2020_Skupina-uplnych-podporovatelov-a-odporcov-plosneho-testovania-je-priblizne-rovnaka_.pdf [08.05.2022].

45 *Vybrali by sme si skor lockdown než povinné celoplošné testovanie. Ako samá te, Slovensko?* (15.12.2020), https://www.akosamateslovensko.sk/wp-content/uploads/2021/06/15.-december-2020_Vybrali-by-sme-si-skor-lockdown-nez-povinne-celoplosne-testovanie.pdf [29.08.2022].

46 *Prečo sme išli na skrining? Bola za tým potreba íst do práce aj dôvera vláde. Ako sa má te, Slovensko?* (05.02.2021), https://www.akosamateslovensko.sk/wp-content/uploads/2021/06/5.-februar-2020_Preco-sme-sli-na-skrining_-Bola-za-tym-potreba-ist-do-prace-aj-dovera-vo-vladu_.pdf [29.08.2022].

47 V. Orviská, J. Buch, *Miroslav Kollár skritizoval vládu aj Matoviča a končí v koalícii* (17.02.2021), <https://domov.sme.sk/c/22598777/kollar-vystupuje-z-poslaneckeho-klubu-koalicnej-strany-za-ludi.html> [08.05.2022].

48 *Od pondelka začne platiť COVID automat* (06.02.2021), <https://www.health.gov.sk/Clanok?covid-19-06-02-2021-automat-vlada> [08.05.2022].

49 V. Foltentová, *Nový covid automat upúšťa od plošného využívania antigénových testov* (12.05.2021), <https://dennikn.sk/2387643/minister-ukazal-novy-covid-automat-strategia-testovania-sa-zmeni/?ref=list> [08.05.2022].

podstawowych zakupów w najbliższym sklepie, wyjścia do pracy, lekarza lub ze względu na konieczność odprowadzenia dzieci do szkoły lub przedszkola (które pozostały otwarte). Właściciele psów mogli je wyprowadzać na spacer nie dalej niż na odległość 500 metrów od miejsca zamieszkania. Wprowadzono również zakaz spotkań powyżej 6 osób, z wyjątkiem osób mieszkających w tym samym gospodarstwie domowym. Godzina policyjna zakończyła się 10 stycznia 2022 r.⁵⁰ Ponadto na pracodawców nałożono obowiązek sprawdzania certyfikatów antycovidowych. Honorowane były wyniki tzw. szybkich testów antygenowych, nie starszych jednak niż siedem dni. Obowiązkiem ich wykupienia obarczono pracodawców, zapowiadając równocześnie, że państwo zrekompensuje w całości ich zakup⁵¹.

Ograniczenia wprowadzone na czas lockdownu dotyczyły również nabożeństw w kościołach. Słowacki rząd ponownie wprowadził zakaz ich publicznej celebracji, w związku z czym wierni musieli się ograniczyć do korzystania z transmisji online. Mogli natomiast indywidualnie nawiedzać świątynie celem osobistej modlitwy, przystąpienia do spowiedzi lub komunii św. Z kolei chrzty, pogrzeby i śluby mogły się odbywać, ale z maksymalnym limitem sześciu uczestników. Tym samym Słowacja stała się pierwszym europejskim państwem, które ponownie wprowadziło zakaz publicznego kultu. Po zniesieniu *lockdownu* wierni mogli ponownie uczestniczyć w nabożeństwach, ale nie wszyscy. Możliwość taką zyskały tylko osoby z certyfikatem covidowym – po pełnym zaszczepieniu lub ozdrowieńcy. Wprowadzono także limit 30 osób lub jednej osoby na 15 metrów kwadratowych⁵².

26 lutego 2022 r., a więc kilka dni po zakończeniu stanu wyjątkowego, słowackie władze zniosły część z restrykcji covidowych, w tym m.in. obowiązek okazywania zaświadczeń o szczepieniach lub testy na obecność koronawirusa przy wejściu do hoteli, restauracji lub klubów fitness. Kolejny etap odchodzenia od obostrzeń wprowadzono 14 marca 2022 r. Podniesiono wówczas limit liczby osób w zamkniętych

50 *Nočný zákaz vychádzania končí 10. januára 2022* (06.01.2022), <https://www.zmos.sk/nocny-zakaz-vychadzania-konci-10-januara-2022-oznam/mid/405616/>.html [10.05.2022].

51 *Od 25. novembra je na Slovensku vyhlásený núdzový stav*, <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=od-25-novembra-je-na-slovensku-vyhlaseny-nudzovy-stav> [31.03.2022].

52 *Wierni bez Mszy świętej. Rząd Słowacji wprowadził zakaz publicznej celebracji nabożeństw*, <https://pch24.pl/wierni-bez-mszy-swietej-rzad-slowacji-wprowadzil-zakaz-publicznej-celebracji-i-nabozenstw/> [01.04.2022].

pomieszczeniach i podczas imprez na otwartej przestrzeni, a także poluzowano zasady dotyczących noszenia maseczek. Z kolei 6 kwietnia 2022 r. zniesiono ograniczenia dotyczące wjazdu na Słowację. Od tego dnia osoby przybywające do tego państwa z zagranicy, w tym również osoby niezaszczone przeciw COVID-19, nie są już zobowiązane do dokonywania rejestracji na portalu e-hranica ani do odbywania kwarantanny⁵³.

3. Demonstracje przeciwko ograniczeniom pandemicznym i szczepieniom

Opisane w drugiej części artykułu ograniczenia wprowadzane w ramach walki z pandemią COVID-19 na ogół były przyjmowane przez słowackie społeczeństwo ze spokojem, zrozumieniem i dużą dawką odpowiedzialności. Niemniej jednak obostrzenia te i polityka rządu wywoływały niezadowolenie społeczne. Jego wyrazem były m.in. protesty uliczne, do których dochodziło w Bratysławie i w innych słowackich miastach. Choć niektóre z nich miały dość gwałtowny przebieg, to jednak nie miały tak masowego charakteru jak demonstracje, które przetoczyły się przez Słowację w 2018 r. po zabójstwie dziennikarza Jána Kuciaka i jego partnerki Martiny Kušnírovej. Wówczas to przez kilka miesięcy na ulice słowackich miast regularnie wychodziło kilkadziesiąt tysięcy manifestantów⁵⁴. Ograniczona skala protestów organizowanych podczas pandemii wynikała m.in. z wprowadzenia stanu wyjątkowego oraz grożącej za naruszenie jego zasad wysokiej odpowiedzialności karnej. Przedłużająca się walka z pandemią skutkowałą także zmęczeniem społeczeństwa trwającymi ograniczeniami. Zwracano uwagę na ich nielogiczność, jak choćby podczas sezonu zimowego 2021/2022, kiedy to obowiązywał zakaz spotkań powyżej 6 osób, a równocześnie można było gromadzić się w większym gronie np. na stokach narciarskich. Z tych powodów dochodziło do lekceważenia przepisów sanitarnych, łamania obostrzeń

53 *Covid opatrenia od 14.3.2022: rušia sa skoro všetky obmedzenia*, <https://www.podnikajte.sk/zakonne-povinnosti-podnikateľa/covid-opatrenia-od-14-3-2022> [01.04.2022].

54 Ł. Lewkowicz, *Proces w sprawie zabójstwa Jána Kuciaka na Słowacji: przebieg i konsekwencje polityczne*, „Komentarze IES” 2020, nr 107, <https://ies.lublin.pl/komentarze/proces-w-sprawie-zabojstwa-jana-kuciaka-na-slowacji-przebieg-i-konsekwencje-polityczne/> [07.05.2022].

oraz prób obchodzenia godziny policyjnej. Szerokim echem odbiły się wydarzenia w mieście Piešťany. Do tamtejszego supermarketu sieci Lidl wtargnęła grupa osób bez założonych maseczek, odmawiając ich założenia mimo wezwań personelu. Incydent ten zakończył się interwencją policji i zatrzymaniem trzech mężczyzn⁵⁵.

Pierwsze protesty odbyły się już w czerwcu 2020 r. O ile 6 czerwca miał miejsce „niepolityczny” protest przy udziale od 400 do 1500 osób przed siedzibą Rządu Republiki Słowackiej⁵⁶, to pięć dni później, 11 czerwca, na protestach w centrum Bratysławy byli obecni piosenkarz i gitarzysta rockowy Marián Greksa oraz byli parlamentarzyści Peter Marček i Martina Šimkovicová, znani ze skrajnie prawicowych i prorosyjskich poglądów⁵⁷. Mimo że protesty były wymierzone przede wszystkim przeciwko samemu premierowi, pojawiały się w ich trakcie i wątki odrzucania restrykcji związanych z pandemią. Ograniczenia przeciwpandemiczne, jak również szczepienia, rozpoczęte w grudniu 2020 r.⁵⁸, były też krytykowane przez większość tzw. sceny alternatywnej (nazywanej również dezinformacyjną), dysponującej siecią mediów internetowych, w mniejszym stopniu drukowanych, bardzo popularnych na Słowacji. Szerzenie teorii spiskowych w związku z pandemią określano nawet jako „infodemię”. Krytyka posunięć rządu była przez tę scenę powiązana również z krytyką Zachodu oraz modelu demokracji liberalnej⁵⁹. Sprzeciw opozycji i sceny dezinformacyjnej przeciwko polityce szczepień spowodowały, że nawet przedstawiciele elit politycznych wypowiadali się na ten temat bardzo powściągliwie i poziom mobilizacji obywatelskiej z ich strony był słaby.

Ograniczenia wprowadzane wraz z narastaniem drugiej fali pandemii jesienią 2020 r. okazały się impulsem do wyjścia obywateli na

55 *Antirúškari opät' vyvolali rozruch v Lidli, polícia musela tvrdo zasiahnuť* (05.11.2021), <https://www.ta3.com/clanok/217299/antiruskari-opat-vyvolali-rozruch-v-lidli-policia-musela-tvrdo-zasiahnuť> [07.05.2022].

56 *V Bratislave sa konal protest, ľudia žiadali odstúpenie vlády aj prezidentky* (06.06.2020), <https://hnonline.sk/slovensko/2159766-v-bratislave-sa-konal-protest-ludia-ziadali-odstupenie-vlady-aj-prezidentky> [10.05.2022].

57 *Proti Matovičovej vláde protestovalo 200 ľudí, medzi nimi aj Marček či Šimkovičová* (11.06.2020), <https://hnonline.sk/slovensko/2162550-proti-matovicovej-vlade-protestovalo-200-ludi-medzi-nimi-aj-marcek-ci-simkovicova> [10.05.2022].

58 *Očkovanie proti COVID-19 na Slovensku sa začalo* (27.12.2020), <https://www.slovenskoproticovidu.sk/aktuality/ockovanie-proti-covid-19-na-slovensku-sa-zacalo> [10.05.2022].

59 G. Mesežnikov, J. Bartoš, *Infodémia na Slovensku...*

ulice i manifestowania niezadowolenia z polityki rządu i wdrażanych przezeń sposobów walki z pandemią COVID-19. 17 listopada, w 31. rocznicę wybuchu „aksamitnej rewolucji”, mimo obowiązującego wówczas stanu wyjątkowego i zakazu zgromadzeń, w Bratysławie i wielu innych miastach (m.in. w Koszycach, Bańskiej Bystrzycy, Żylinie, Trnawie i Prievidzy) demonstrowano przeciwko środkom wprowadzonym w związku z pandemią COVID-19 oraz przeciwko rządowi Igora Matoviča, domagając się jego dymisji. Protestowano m.in. przeciwko decyzji o ogłoszeniu stanu wyjątkowego i zakazowi zgromadzeń, a także przeciwko masowemu testowaniu, obowiązkowi noszenia maseczek ochronnych (wielu spośród demonstrantów znajdujących się w tłumie ich nie zakładało). Manifestacje przebiegły dość spokojnie, z wyjątkiem Bratysławy, w której doszło do starć z policją i użycia przez nią gazu łzawiącego, kiedy to tłum próbował przedostać się do budynku słowackiego parlamentu. Demonstranci skandowali m.in. hasła: „wolność, wolność”, a pod adresem premiera – „Matovič to wirus!” albo „Pinochet!”. Na przyniesionych transparentach przyrównywali premiera do Adolfa Hitlera, a jego rząd do faszystów. Protesty przeciwko rządowi Matoviča zjednoczyły wiele sił politycznych na Słowacji – od komunistów, przez socjaldemokratów i chadeków, aż po skrajną prawicę⁶⁰.

Bardziej gwałtowne protesty przeciwko obostrzeniom pandemicznym miały miejsce latem 2021 r. Dnia 23 lipca w słowackiej stolicy demonstranci zablokowali wejście do słowackiego parlamentu i obrzucili ten budynek jajkami. Skandowali m.in. hasła: „maska w dół, głowa do góry”, „nie oddamy Słowacji!”, „gestapo”, „zdrada państwa” czy „oddajcie nam parlament”. Doszło także do ich starć z policją, która użyła przeciwko nim gazu łzawiącego. Manifestanci żądali od władz zaniechania segregacji obywateli na zaszczepionych i niezaszczepionych oraz rezygnacji z niepotrzebnych i uciążliwych – ich zdaniem – restrykcji sanitarnych. Protesty te trwały kilka dni i miały związek z procedowaną w tym czasie i przyjętą ostatecznie 25 lipca przez słowacki parlament poprawką do ustawy o zdrowiu publicznym. W przypadku pogorszenia się sytuacji epidemicznej miała ona umożliwić lokal-

60 *V Bratislave aj v niektorých slovenských mestách prebehli protesty proti vláde* (17.11.2020), <https://www.teraz.sk/slovensko/sledujeme-protesty-na-slovensku/508408-clanok.html/> [07.05.2022]; *Minúta po minúte: Proti vláde protestovali tisíce ľudí, prišli pred parlament aj úrad vlády* (17.11.2020), <https://dennikn.sk/2146445/protest-koronavirus-kotleba-carnogursky/> [07.05.2022].

nym władzom sanitarnym wprowadzenie zakazania wstępu do wielu miejsc publicznych osobom niezaszczepionym oraz tym, którzy nie mają negatywnego wyniku testu na koronawirusa bądź nie posiadają statusu ozdrowieńca. Demonstracje wspierały partie opozycyjne, których przedstawiciele zapowiedzieli przeciwnikom restrykcji antycovidowych skierowanie znowelizowanej regulacji do Sądu Konstytucyjnego⁶¹.

Kolejne protesty przeciw obostrzeniom sanitarnym miały miejsce 2 września 2021 r., w dniu Święta Konstytucji. Ich głównymi inicjatorami były opozycyjne partie Smer-SD byłego premiera Roberta Ficy oraz LSNS Mariana Kotleby. Na ulicach Bratysławy i Koszyc manifestanci wyrażali swój sprzeciw w stosunku do polityki rządu i prezydent Zuzany Čaputovej, a także domagali się rozpisania przedterminowych wyborów⁶². Demonstracje przeciw obostrzeniom sanitarnym i polityce rządu zostały zorganizowane przez polityków opozycji także 17 listopada 2021 r., czyli w kolejną rocznicę „aksamitnej rewolucji”⁶³.

Słowacja jest jednym z państw o najniższych wskaźnikach wyszczepialności, zarówno w porównaniu z państwami sąsiednimi, jak i na tle średniej dla państw członkowskich UE. Kwestia szczepień stała się jednym z tematów konfliktu w słowackim społeczeństwie. O ile jeszcze w kwietniu 2020 r. 40,9% obywateli było skłonnych zaszczepić się zatwierdzoną przez UE szczepionką, o tyle do września odsetek ten spadł do 23,5%, a w tym samym czasie odsetek osób sprzeciwiających się szczepieniom wzrósł z 27,8% do 48,3%. Chęć szczepień najbardziej popierali wyborcy partii rządowych, takich jak Dla Ludzi i OĽaNO, natomiast poparcie dla szczepień było znacząco niższe wśród wyborców

61 *Parlament schválil novelu zákona zvyhodňujúcu zaočkovaných* (25.07.2021), <https://www.noviny.sk/koronavirus/621185-parlament-schvalil-novelu-zakona-zvyhodnujucu-zaockovanych/> [07.05.2022]; *Stovky ľudí protestujú v Bratislave proti výhodám pre zaočkovaných, zablokovali aj dopravu* (29.07.2021), <https://www.webnoviny.sk/pre-prezidentskym-palacom-v-bratislave-protestuju-desiatky-ludi-nepaci-sa-im-novela-zvyhodnujuca-zaockovanych/> [07.05.2022].

62 *Slovensko zažilo veľké protesty: V Bratislave incidenty medzi demonstratmi a policiou, v Košiciach výzvy prezidentke* (01.09.2021), <https://www.topky.sk/cl/10/2175921/Slovensko-zazilo-velke-protesty-v-Bratislave-incidenty-medzi-demonstratmi-a-policiou-v-Kosiciach-vyzvy-prezidentke> [11.05.2022].

63 *Protivládne protesty v Bratislave: Fico zvolal priaznivcov pred parlament, Uhrík do centra mesta* (17.11.2021), <https://hnonline.sk/slovensko/13681435-protivladne-protesty-v-bratislave-fico-zvolal-priaznivcov-smeru-pred-parlament-republika-lsns> [11.05.2022].

opozycji⁶⁴. Powodem niechętej postawy były wątpliwości co do skuteczności szczepionek, ale także przekonania konspiracyjne. Niższe wskaźniki wyszczepialności charakteryzują gminy i miasta o niższym poziomie wykształcenia, respondentów z rodzin o niskich dochodach oraz z miejscowości o większej reprezentacji wyborców Smer-SD i ĽSNS⁶⁵. Szczepieniu poddało się jedynie około 7,7% wyborców ĽSNS i 27,1% wyborców Smer-SD. Za dobrowolnością szczepień opowiedział się w głosowaniu Smer-SD, który ma największe poparcie wyborcze. Choć przedstawiciele ugrupowania nie odrzucili jednoznacznie szczepień, nie poparli ich również. Z drugiej strony Smer-SD szczególnie protestował przeciwko propozycji premiera Hegera dotyczącej obowiązkowych szczepień wybranych grup ludności, np. osób starszych. Przedstawiciele partii określili tę propozycję jako faszystowską⁶⁶. Szczepienia były jednak uwarunkowane nie tylko sympatiami politycznymi, ale także atmosferą panującą w rodzinach. W przypadku prawie 70% zaszczepionych, zaszczepieni zostali wszyscy lub prawie wszyscy dorośli członkowie rodziny i dalszej rodziny. W przypadku ponad 60% niezaszczepionych, członkowie najbliższej rodziny lub dalszej rodziny również nie byli szczepieni⁶⁷.

Bojkotowanie polityki szczepień także można potraktować jako formę protestu. Podczas gdy np. w Republice Czeskiej, powszechnie traktowanej jako państwo najbliższe Słowacji ze względu na wspólną przeszłość w ramach byłej Czecho-Słowacji, na 100 osób podano 164,01 szczepionki, co plasuje to państwo na 91. miejscu pod względem liczby szczepień (stan na 29 kwietnia 2022 r.), sytuacja na Słowacji była diametralnie różna. Na 100 osób podano 129,7 szczepionki, co plasuje Słowację na 128. miejscu wśród państw świata (stan na 1 maja 2022 r.). Łączny odsetek ludności Słowacji zaszczepionej co najmniej pierwszą lub obiema dawkami wynosił odpowiednio 51,77 i 50,76%,

64 G. Mesežnikov, J. Bartoš, *Infodémia na Slovensku...*, s. 14.

65 D. Kerekes, *Nízka vzdelanosť, vysoká nezamestnanosť či podpora ĽSNS a Smeru. To sú spoločné charakteristiky obcí s nižšou zaočkovanosťou. Mapy a grafy* (23.07.2021), <https://dennikn.sk/2476889/nizka-vzdelanosť-vysoka-nezamestnanosť-ci-podpora-lsns-a-smeru-to-su-spolocne-charakteristiky-obci-s-nizkou-zaočkovanosťou-mapy-a-grafy/?ref=list> [29.08.2022].

66 *Fico: Povinné očkovanie je nechutný fašistický nápad* (20.11.2021), <https://spravy.rtvs.sk/2021/11/fico-povinne-ockovanie-je-nechutny-fasisticky-napad/> [29.08.2022].

67 *O očkování sa rozhoduje v rodinách. Ako sa máte, Slovensko?* (11.11.2021), <https://www.akosamateslovensko.sk/o-ockovani-sa-rozhoduje-v-rodinach/> [29.08.2022].

natomiast w Czechach 64,89 i 64,06% ludności⁶⁸. Na poziomie Europy Słowacja znalazła się za ostatnich miejscach, niższy poziom szczepienia wykazują tylko takie państwa, jak Chorwacja, Serbia, Rosja, Rumunia, Bułgaria i Ukraina⁶⁹. Z kolei na poziomie UE skala zaszczepionych jest znacznie wyższa. Według przewodniczącej Komisji Europejskiej Ursuli von der Leyen, UE osiągnęła poziom 70% zaszczepionej dorosłej ludności już pod koniec sierpnia 2021 r.⁷⁰

4. Wpływ pandemii COVID-19 na system edukacji

Wprowadzone podczas pandemii COVID-19 ograniczenia w znaczącym stopniu wpłynęły na słowacki system edukacji. Przedstawiciele władz wielokrotnie zapewniali, iż szkoły powinny być zamykane jako ostatnie i otwierane jako pierwsze. Jednak w praktyce w kolejnych falach pandemii wprowadzano naukę zdalną, na którą najdłużej skazani byli uczniowie szkół średnich i studenci. Z kolei najkrócej edukacji stacjonarnej pozbawione były dzieci chodzące do przedszkola i uczniowie najmłodszych klas szkół podstawowych. Realia nauki w trakcie pandemii COVID-19 negatywnie odbiły się na stanie psychicznym i fizycznym uczniów. U wielu z nich skutkowałą niepewnością, zniechęceniem i apatią⁷¹.

Jednym z rezultatów przyjętych przez władze obostrzeń było odwołanie egzaminów maturalnych w 2020 i 2021 r. Należy w tym miejscu wyjaśnić, iż słowacki system zdawania matur różni od polskiego. Na Słowacji matura także podzielona jest na część ustną i pisemną, ale odbywają się one w odstępie dwóch miesięcy. Egzaminy pisemne przeprowadzane są w marcu, ustne zaś w połowie maja. W 2020 r. w tygodniu poprzedzającym pisemną część matur

68 *Stav očkovania: Svet a Slovensko (vývoj, mapy a poradie)*, <https://databezpatosu.sk/stav-ockovania-covid-19-vo-svete/> [10.05.2022].

69 *Number of COVID-19 vaccine doses administered in Europe as of May 1, 2022, by country*, <https://www.statista.com/statistics/1196071/covid-19-vaccination-rate-in-europe-by-country/> [10.05.2022].

70 *Coronavirus: 70% of the EU adult population fully vaccinated* (31.08.2021), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_4362 [10.05.2022].

71 M. Kovačovský, *Otvorená spoveď maturanta: Milý pán minister, už nevládzem* (19.03.2021), <https://www.rodinka.sk/vazne-veci/zamyslenie/otvorena-spoved-maturanta-mily-pan-minister-uz-nevladzem/> [22.04.2022]. Zob. też: *Maturant Matúš: Každý deň citím neistotu, strach, stres a vyčerpanie* (24.03.2021), https://www.youtube.com/watch?v=TV1rAJ4_oNQ&ab_channel=SME [22.04.2021].

wybuchła na Słowacji epidemia i w rezultacie rząd podjął decyzję o jej odwołaniu (zaledwie na 3 dni przed jej zaplanowanym terminem). Zapewniono równocześnie, że matury ustne się odbędą, choć być może w późniejszym terminie. Do 22 kwietnia maturzyści byli przekonani, że będą mogli przystąpić do ustnej części matury. Jednak tego dnia minister edukacji Branislav Gröhling zakomunikował o odwołaniu także tej części egzaminów. Zapowiedział też, iż ocena końcowa z przedmiotów dyplomowych zostanie obliczona na podstawie średniej ocen ucznia uzyskanych z danego przedmiotu w ostatnim roku nauki oraz średnich semestralnych z dwóch poprzednich lat. W przypadku, gdyby uczeń nie zgodził się na ocenę wyliczoną ze średnich, dopuszczono możliwość przystąpienia do egzaminu ustnego. W roku szkolnym 2020/2021 uczniowie szkół średnich mieli zajęcia w tradycyjnej formie nauczania tylko do połowy października. Z tego powodu także matura w 2021 r. została odwołana. Przyjęto wówczas identyczne regulacje, jakie zastosowano w roku 2020, czyli wyliczenie ocen na maturze na podstawie średniej oraz zagwarantowanie możliwości zdawania egzaminu ustnego tym absolwentom, którzy zakwestionują wystawione w ten sposób oceny⁷².

W roku szkolnym 2021/2022 maturzyści apelowali do ministra edukacji o odwołanie egzaminów maturalnych w roku 2022. W skierowanej do niego petycji (podpisanej przez ponad 18 tys. osób) podkreślali, że kształcenie na odległość nie jest tak efektywne jak nauczanie w tradycyjnej formie i dlatego nie czują się wystarczająco przygotowani do matury. Zwracali uwagę, iż niemal połowę czasu nauki przypadającej na okres szkoły średniej spędzili w domu. Wytykali ministerstwu niekonsekwencję, wskazując, iż w roku 2020 egzaminy ustne zostały anulowane po zaledwie 1,5 miesiąca zdalnej nauki, podczas gdy w 2022 r. mają je zdawać uczniowie, którzy w sumie przez 13 miesięcy byli zmuszeni do takiej formy nauczania. Ostatecznie jednak minister edukacji zapowiedział, że matura w roku 2022 się

72 M. Wojcieszynska, *Odwołane matury na Słowacji oczami maturzystki polskiego pochodzenia*, „Monitor Polonijny” 2020, nr 6, s. 12-13; D. Hajčáková, *Zrušili ústne maturity. Známkový výřátajú ako priemer z predošlých vysvedčení* (23.04.2020), <https://domov.sme.sk/c/22389995/koronavirus-slovensko-skoly-ustne-maturity-ziaci-studenti.html> [09.04.2022]; B. Sudolská, *Gröhling zrušil maturity, hodnotiť sa bude ako minulý rok* (24.03.2021), <https://www.studentskenoviny.sk/grohling-zrusil-maturity-hodnotit-sa-bude-ako-minuly-rok-52191> [09.04.2022].

odbędzie (część pisemna została przeprowadzona od 15 do 18 marca). Oznajmił przy tym, że będzie ona wydłużona dla każdego przedmiotu o 15 minut, a do jej zaliczenia wystarczy wynik na poziomie 33%. Z kolei pytania w części ustnej (zaplanowanej na maj) zostaną opracowane tak, aby odzwierciedlały to, w jakich warunkach przebiegało kształcenie na odległość w danej szkole⁷³.

5. Wpływ pandemii COVID-19 na działalność kościołów i związków wyznaniowych

Ograniczenia swobód religijnych wprowadzone w ramach walki z pandemią spotkały się ze zróżnicowanymi reakcjami słowackich chrześcijan. Uwidoczniły się wśród nich podziały dotyczące zastosowanych przez władze obostrzeń, zwłaszcza zaś tych, które dotyczyły nabożeństw. Podczas pierwszej i na początku drugiej fali koronawirusa słowaccy biskupi katoliccy wzywali wiernych do ich respektowania. Deklarowali przy tym gotowość do aktywnej i konstruktywnej współpracy z władzami w celu osiągnięcia wspólnego dobra i stworzenia jak najlepszych warunków ochrony zdrowia obywateli. Arcybiskup metropolita bratysławski Stanislav Zvolenský w liście skierowanym do księży zauważył, że nieprzestrzeganie zasad wyrządzi więcej szkód, a posłuszeństwo przyniesie dobre owoce⁷⁴. Jednak wprowadzenie całkowitego zakazu publicznych nabożeństw na początku 2021 r. i ponownie od 25 listopada 2021 r. spotkało się ze stanowczą krytyką części duchownych i wiernych świeckich. Wywołało także spory wewnątrz koalicji rządzącej⁷⁵. Pod koniec listopada słowacka Konferencja Episkopatu Słowacji wydała oświadczenie, w którym wyraziła „wielkie rozczarowanie” decyzją o całkowitym zakazie publicznego sprawowania kultu.

73 *Petícia za zrušenie maturitnej skúšky 2022*, https://www.peticie.com/peticia_za_zruenie_maturitnej_skuky_202 [09.04.2022]; *Maturity tento rok budú: Študentom má pomôcť MANUÁL! Testy zohľadnia dva roky COVIDU, čas bude dlhší* (03.2022), <https://www.topky.sk/cl/10/2274513/Maturity-tento-rok-budu--Studentom-ma-pomoc-MANUAL--Testy-zohladnia-dva-roky-COVIDU-cas-bude-dlhsi> [09.04.2022].

74 J. Lauko, *Je to čas skúšky* (20.10.2020), <https://www.katolickenoviny.sk/spravodajstvo/category/domace/article/je-to-cas-skusky.xhtml> [04.04.2022]; *Biskupi posielajú inštrukcie kňazom ohľadom plošného zákazu bohoslužieb*, <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20201014034> [04.04.2022].

75 *Szczyt wirusa na Słowacji. Minister chce otworzyć kościoły*, <https://www.rp.pl/swiat/art263321-szczyt-wirusa-na-slowacji-minister-chce-otworzyc-kościoly> [04.04.2022].

Biskupi zwracali w nim uwagę, że równocześnie wiele innych dziedzin życia pozostaje otwartych, i zażądali jak najszybszego wycofania tego zakazu. Wskazywali przy tym, iż w żadnym z sąsiednich państw nie zastosowano tak daleko idących restrykcji. Stanowisko to spotkało się z poparciem części słowackich środowisk intelektualnych, kulturalnych i kościelnych. W skierowanej do władz petycji zwracali uwagę, że całkowity zakaz kultu został uznany przez sądy w wielu państwach świata za niezgodny z prawem jako „nieproporcjonalne ograniczenie wolności religijnej”⁷⁶. W dyskusji wokół zakazu publicznych nabożeństw pojawiały się jednak również mniej krytyczne głosy, składające do poszukiwania głębszego duchowego sensu w zaistniałych okolicznościach. Jak stwierdził na progu adwentu 2021 r. były redaktor Marián Kováčik, długoletni redaktor czasopisma „Słowo wśród nas” (słow. „Slovo medzi nami”), Bóg odbierając wszystko, co wierni uważali za oczywiste (włącznie z uczestnictwem we mszach świętych), w pewien sposób posłużył się rządem. Ta sytuacja może bowiem ułatwić im wewnętrzne wyciszenie się, a także pomóc uwolnić się od świeckiego przeżywania adwentu i świąt Bożego Narodzenia⁷⁷.

Pisząc o stosunku wiernych do ograniczeń wprowadzanych w czasie pandemii, warto wspomnieć także o kontrowersjach, jakie wywołała organizacja pielgrzymki papieża Franciszka na Słowację, jaka miała miejsce w dniach od 12 do 15 września 2021 r. Zgodnie z pierwotnymi decyzjami władz państwowych podjętymi w porozumieniu z Konferencją Episkopatu Słowacji w masowych spotkaniach z papieżem (na wolnym powietrzu) miały brać udział tylko osoby w pełni zaszczepione. Określono przy tym, że pełne zaszczepienie oznacza przyjęcie drugiej dawki szczepionki na co najmniej dwa tygodnie przed udziałem w uroczystości podczas papieskiej pielgrzymki (czyli do 28 sierpnia) lub przynajmniej trzy tygodnie w przypadku otrzymania szczepionki jednodawkowej firmy Johnson & Johnson (czyli do 21 sierpnia). Zapowiedziano także,

76 *Reakcia slovenských biskupov na ohlásený plošný zákaz verejných bohoslužieb*, <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20211124024> [04.04.2022]; *Osobnosti podporujú biskupov a žiadajú zrušenie zákazu verejných bohoslužieb*, <https://dennikstandard.sk/141044/osobnosti-podporuju-biskupov-a-ziadaju-zrusenie-zakazu-verejnych-bohosluzieb/> [04.04.2022].

77 M. Kováčik, *Podakovanie vláde Dostali sme skvelú príležitosť byť viac s naším Bohom. Využime ju* (27.11.2021), <https://svetkrestanstva.postoj.sk/93484/dostali-sme-skvelu-prilezitost-byt-viac-s-nasim-bohom-vyuzime-ju?fbclid=IwARoWisn3xMji2549nQuqkaHnU1w5g8k7ktgnOQIs13uzZwtROKVXdXCikY> [04.04.2022].

że wierni pragnący uczestniczyć w spotkaniach z Franciszkiem będą musieli zarejestrować się na specjalnej stronie internetowej (<https://www.navstevapapeza.sk/sk>). Dnia 25 sierpnia okazało się jednak, że uczyniło tak zaledwie 33 tys. osób (a np. na spotkaniu w sanktuarium w Szasztynie organizatorzy spodziewali się ok. 300 tys. pielgrzymów, zaś na grekokatolickiej liturgii w Preszowie 50 tys. uczestników). Według sondażu przeprowadzonego wśród duchowieństwa przez portal internetowy „Svet krestanstva – Postoj”, do udziału w spotkaniach z papieżem zniechęciły wiernych przede wszystkim konieczność obowiązkowego zaszczepienia (jako warunku uczestnictwa w pielgrzymce), obawy przed zachorowaniem na koronawirusa, ale także zwykła wygoda. Badania te wskazały także na spadek religijności Słowaków spowodowany zamknięciem kościołów w czasie pandemii oraz na silne obawy części wiernych przed zakażeniem, zwłaszcza wśród osób starszych i zamieszkałych w społecznościach wiejskich⁷⁸.

W rezultacie na początku września słowacki episkopat postanowił rozszerzyć krąg osób uprawnionych do uczestnictwa w nabożeństwach z papieżem. Ustalono, że publiczne wydarzenia podczas wizyty Franciszka będą dostępne również dla osób z negatywnym wynikiem testu na koronawirusa oraz dla tych, którzy wyleczyli się z COVID-19, a nie tylko dla zaszczepionych⁷⁹. Słowaccy biskupi wezwali ponadto w liście pasterskim katolików do aktywnego uczestnictwa w wizycie papieża. Stwierdzili w nim, iż jednym z przejawów wrażliwego duchowo serca jest osobista obecność na spotkaniach z Ojcem Świętym, jednocześnie podkreślili jednak, że jest ona oczywiście dość skomplikowana. Apelowali, aby wierni potraktowali konieczność rejestracji jako „ofiarę dla Kościoła i zbawienia dusz nieśmiertelnych” oraz aby nie pozostawali w swoich domach, lecz przybyli osobiście

78 P. Hudák, *František na Slovensku / Ľudí od účasti na podujatiach odrádza strach, očkovanie aj pohodlnosť* (27.08.2021), <https://svetkrestanstva.postoj.sk/86701/ludi-od-ucasti-na-podujatiach-odradza-strach-ockovanie-aj-pohodlnost> [21.04.2022].

79 J. Brezňani, A. Takáč, *František na Slovensku / Na podujatia s pápežom budú môcť ísť iba zaočkovaní* (20.07.2021), <https://svetkrestanstva.postoj.sk/83986/na-podujatia-s-papezom-budu-moct-ist-iba-zaockovani> [22.04.2021]; *Organizátori menia pravidlá, na podujatia počas návštevy pápeža nebude potrebné očkovanie* (04.09.2021), <https://dennikn.sk/minuta/2525203/> [22.04.2021].

na spotkanie z papieżem, tworząc w ten sposób wspólnotę jedności braci i siostr⁸⁰.

Podsumowanie

Pandemia COVID-19 była dla społeczeństwa słowackiego poważnym wstrząsem. O ile walka z pierwszą jej fazą przebiegała zgodnie, pomimo intensywnych wewnętrznych konfliktów politycznych, a działania pandemiczne były respektowane i popierane przez ludność, o tyle w kolejnych fazach stały się one przedmiotem sporów, które dotyczyły także innych konfliktów politycznych i społecznych. W ten sposób kwestie związane z opanowaniem pandemii stały się jedną z linii podziału, obok polityki społecznej i gospodarczej oraz kwestii dotyczących stosunków z Rosją, co z grubsza pokrywało się z podziałami między koalicją a opozycją. Należy jednak dodać, że również koalicja rządząca nie była zgodna w swoim podejściu do pandemii, co doprowadziło do głębokiego kryzysu koalicyjnego w miesiącach wiosennych 2021 r., w wyniku którego premiera Igora Matoviča zastąpił ówczesny minister finansów Eduard Heger, przy czym struktura koalicji pozostała niezmienną.

Działania antypandemiczne charakteryzowały się restrykcyjnym podejściem, które raczej dzieliło społeczeństwo, niż je integrowało. Polityka najsilniejszej partii koalicyjnej, OĽaNO, charakteryzowała się szczególnie agresywnym podejściem; w retoryce skierowanej przeciwko swoim przeciwnikom politycznym nie wahała się ona uciekać do praktyk dehumanizujących. Takie podejście było obecne, chociaż w mniejszym stopniu, także w przypadku innych partii krytykujących politykę radykalnie populistycznych ugrupowań, jakimi są ĽSNS oraz Smer-SD⁸¹. W związku z tym poparcie społeczne dla nich, w tym dla szczepień, było niskie. W trakcie pandemii można było obserwować aktywność tzw. sceny dezinformacyjnej oraz prorosyjskiej, która w większości krytykowała działania restrykcyjne przeciwko pandemii, często nawet podawała w wątpliwość jej istnienie

80 *Pastiersky list Konferencie biskupov Slovenska pri príležitosti návštevy Svätého Otca Františka na Slovensku* (29.08.2021), <https://navstevapapeza.sk/sk/pastiersky-list2> [22.04.2021].

81 R. Štefančík, *Radikálny populizmus v ére pandémie COVID-19...*, s. 174-179.

i odrzucała rozpoczęcie szczepień ludności od końca 2020 r. Ponadto działania koalicji rządowej charakteryzowały się chaotycznością, często wynikającą z rywalizacji między różnymi grupami interesów. Pandemia miała negatywny wpływ na sytuację edukacyjną, ale także na inne dziedziny życia codziennego ludzi, w tym na zatrudnienie. W wymiarze politycznym i społecznym miała negatywny wpływ na zaufanie obywateli do rządu i jakość demokracji na Słowacji, a także przyczyniła się do wzrostu popularności partii Smer-SD i Hlas-SD od końca 2020 r., mimo że partia Smer-SD przegrała wybory parlamentarne w lutym 2020 r.

(Artykuł został opracowany w ramach projektu nr. APVV-20-0334 “This is not true, but it could be”: Conspiracy theories and hoaxes in the modern development of Slovakia in the European context).

Bibliografia

- Antirúškari opäť vyvolali rozruch v Lidli, polícia musela tvrdo zasiahnuť* (05.11.2021), <https://www.ta3.com/clanok/217299/antiruskari-opat-vyvolali-rozruch-v-lidli-policia-musela-tvrdo-zasiahnut/>.
- Baboš P., Malová D., *Prelietaví voliči: Volebná volatilita v parlamentných voľbách medzi 2010 a 2012*, „European Electoral Studies” 2013, vol. 8, no. 2, s. 133-145.
- Biskupi posielajú inštrukcie kňazom ohľadom plošného zákazu bohoslužieb*, <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20201014034>.
- Brezáni J., Takáč A., *František na Slovensku / Na podujatia s pápežom budú môcť ísť iba zaočkovaní* (20.07.2021), <https://svetkrestanstva.postoj.sk/83986/na-podujatia-s-papezom-budu-moct-ist-iba-zaockovani>.
- Brubaker R., *Paradoxes of Populism during the Pandemic. Thesis Eleven*, November 3, 2020, DOI: <https://doi.org/10.31235/osf.io/cy73b>.
- Bútorová Z., *Verejná mienka na prahu štvrtého desaťročia demokracie*, [w:] *Slovensko po troch desaťročiach slobody*, G. Mesežnikov (red.), IVO, Bratislava 2021, s. 49-104.
- Coronavirus COVID19 outbreak in the EU Fundamental Rights Implications*, European Union Agency for Fundamental Rights (19.04.2020), https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/slovakia-report-covid-19-april-2020_en.pdf.
- Coronavirus: 70% of the EU adult population fully vaccinated* (31.08.2021), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_4362.

- COVID-19: Do skriningového testovania sa zapojilo viac ako 2.9 milióna ľudí* (28.02.2021), <https://www.health.gov.sk/Clanok?covid-19-28-01-2021-testovanie-okresy>.
- COVID-19: Nové opatrenia – od soboty zákaz vychádzania* (22.10.2020), <https://www.health.gov.sk/Clanok?covid-19-22-10-2020-opatrenia>.
- COVID-19: Vláda SR prijala na mimoriadnom zasadnutí ďalšie dôležité opatrenia* (15.03.2020), https://www.uvzsr.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=4098:covid-19-vlada-sr-prijala-na-mimoriadnom-zasadnuti-alie-doleite-opatrenia&Itemid=153.
- Covid opatrenia od 14.3.2022: rušia sa skoro všetky obmedzenia*, <https://www.podnikajte.sk/zakonne-povinnosti-podnikatela/covid-opatrenia-od-14-3-2022>.
- Dôvera v inštitúcie. Ako sa máte, Slovensko?*, <https://www.akosamateslovensko.sk/tema/dovera-v-institutcie/>.
- Duleba A., *Slovakia's Eastern policy in 2020: good start with a bad end*, [w:] *Yearbook of Slovakia's Foreign Policy*, P. Brezáni (red.), Bratislava 2021, <https://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2021/08/Yearbook-of-Slovakias-Foreign-Policy-2020.pdf>, s. 124-148.
- 227/2002 Z.z., <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/227/>.
- Fico: Povinné očkovanie je nechutný fašistický nápad* (20.11.2021), <https://spravy.rtv.s.sk/2021/11/fico-povinne-ockovanie-je-nechutny-fasisticky-napad/>.
- Folentová V., *Nový covid automat upúšťa od plošného využívania antigénových testov* (12.05.2021), <https://dennikn.sk/2387643/minister-ukazal-novy-covid-automat-strategia-testovania-sa-zmeni/?ref=list>.
- German Sirotnikova M., *Democracy digest: Slovakia's infection infodemics* (03.04.2020), <https://balkaninsight.com/2020/04/03/democracy-digest-slovakias-infectious-infodemic/>.
- Gyarfašova O., Slosiarik M., *Kto a ako volil vo voľbách 2020 – kde bralo voličov OĽaNO a kto volil Smer* (06.03.2020), <https://dennikn.sk/1788029/kto-a-ako-volil-vo-voľbach-2020-kde-bralo-voľcov-olano-a-kto-volil-smer/>.
- Hajčáková D., *Zrušili ústne maturity. Znamky vyrátajú ako priemer z predošlých vysvedčení* (23.04.2020), <https://domov.sme.sk/c/22389995/koronavirus-slovensko-skoly-ustne-maturity-ziaci-studenti.html>.
- Hajdu D., Klingová K., *Voices of Central and Eastern Europe. Slovakia Country Report*, Globsec, Bratislava 2020.
- Hudák P., *František na Slovensku / Ľudí od účasti na podujatiach odrádza strach, očkovanie aj pohodlnosť* (27.08.2021), <https://svetkrestanstva.postoj.sk/86701/ludi-od-ucasti-na-podujatiach-odrada-strach-ockovanie-aj-pohodlnost>.
- Iný spôsob boja s vysoko infekčným vírusom ako plošné testovanie nevidím, uviedol Krajčí* (13.01.2021), <https://www.trend.sk/spravy/iny-sposob-boja-vysoko-infekcnym-virusom-ako-plosne-testovanie-nevidim-uviedol-krajci>.
- Katuška M., *Aplikácia pre smart karanténu je spustená, ako systém funguje?* (21.05.2020), <https://domov.sme.sk/c/22409641/koronavirus-karantena-ekarantena-smart-inteligentna-hranice.html>.

- Kerekes D., *Nízka vzdelanosť, vysoká nezamestnanosť či podpora LSNS a Smeru. To sú spoločné charakteristiky obcí s nižšou zaočkovanosťou. Mapy a grafy* (23.07.2021), <https://dennikn.sk/2476889/nizka-vzdelanosť-vysoka-nezamestnanosť-ci-podpora-lsns-a-smeru-to-su-spolocne-charakteristiky-obci-s-nizkou-zaočkovanosťou-mapy-a-grafy/?ref=list>.
- Kern M., *Referendum o predčasných voľbách nebude, rozhodol ústavný súd* (07.07.2021), <https://dennikn.sk/2459455/referendum-o-predcasnych-volbach-nebude-rozhodol-ustavny-sud/>.
- Korupcia je pre občanov top problémom Slovenska* (07.01.2020), <https://transparency.sk/sk/korupcia-je-pre-obcanov-top-problemom-slovenska/>.
- Kováč P., *Referendum o predčasných voľbách by podporila viac ako polovica ľudí* (06.12.2020), <https://domov.sme.sk/c/22549222/referendum-prieskum-predcasne-volby.html>.
- Kováčik M., *Podakovanie vláde Dostali sme skvelú príležitosť byť viac s naším Bohom. Využime ju* (27.11.2021), <https://svetkrestanstva.postoj.sk/93484/dostali-sme-skvelu-prilezitost-byt-viac-s-nasim-bohom-vyu-zime-ju?fbclid=IwARoWisn3xMji2549nQuqkaHnU1w5g8k7ktgnOQI-s13uzZwtROKVVxdXCikY>.
- Kovačovský M., *Otvorená spoveď maturanta: Milý pán minister, už nevládzem* (19.03.2021), <https://www.rodinka.sk/vazne-veci/zamyslenie/otvorena-spoved-maturanta-mily-pan-minister-uz-nevladzem/>.
- Lauko J., *Je to čas skúšky* (20.10.2020), <https://www.katolickenoviny.sk/spravodajstvo/category/domace/article/je-to-cas-skusky.xhtml>.
- Leška D., *Hlavné etapy formovania systému politických strán na Slovensku po roku 1989*, „Sociológia” 2013, nr 45(1), s. 71-88.
- Lewkowicz Ł., *Proces w sprawie zabójstwa Jána Kuciaka na Słowacji: przebieg i konsekwencje polityczne*, „Komentarze IeS” 2020, nr 107, <https://ies.lublin.pl/komentarze/proces-w-sprawie-zabojstwa-jana-kuciaka-na-slowacji-przebieg-i-konsekwencje-polityczne/>.
- Lewkowicz Ł., *Republika Słowacka*, [w:] S. Czarnecki, Ł. Lewkowicz, D. Héjj, *Polityczne i społeczne konsekwencje pandemii COVID-19 w Europie Środkowej – próba bilansu (marzec 2020 – sierpień 2021)*, Lublin 2021, s. 41-68.
- Lewkowicz Ł., *Słowacja: podejście do szczepionki Sputnik V dzieli społeczeństwo*, „Komentarze IeS” 2021, nr 381, <https://ies.lublin.pl/komentarze/slowacja-podejscie-do-szczepionki-sputnik-v-dzieli-spoleczenstwo/>.
- Lewkowicz Ł., *Stan wyjątkowy i masowe testowanie: druga fala pandemii na Słowacji*, „Komentarze IeS” 2020, nr 278, <https://ies.lublin.pl/komentarze/stan-wyjatkowy-i-masowe-testowanie-druga-fala-pandemii-na-slowacji/>.
- Manuál ZMOS k celoplošnému testovaniu Spoločná zodpovednosť* (24.10.2020), <https://www.zmos.sk/manual-zmos-k-celoplosnosnemu-testovaniu-spolocna-zodpovednost--oznam/mid/405616/.html>.
- Marušiak J., *‘Slovak, not Brussels Social Democracy’: Europeanization/De-Europeanization and the Ideological Development of Smer-SD Before 2020 Parliamentary Elections in Slovakia*, „Czech Journal of Political

- Science”, vol. 28, 2021, no. 1, s. 37-58, DOI: <https://doi.org/10.5817/pc2021-1-37>.
- Marušiak J., *Political science in Slovakia and the COVID-19 pandemics*, [w:] *Political Science in Central Europe in the Time of Pandemic*, A. Żukowski, M. Hartliński, M. Haček (eds.), Olsztyn 2021, s. 69-83.
- Matovič chce pripísať „4 300 obetí“ Sulíkovi, ale sám si strieľa do nohy (12.01.2021), <https://www.trend.sk/nazory-a-komentare/matovic-chce-pripisat-4300-obeti-sulikovi-ale-sam-striela-nohy>.
- Maturant Matúš: Každý deň cítim neistotu, strach, stres a vyčerpanie (24.03.2021), https://www.youtube.com/watch?v=TV1rAJ4_oNQ&ab_channel=SME.
- Maturity tento rok budú: Študentom má pomôcť MANUÁL! Testy zohľadnia dva roky COVIDU, čas bude dlhší (03.2022), <https://www.topky.sk/cl/10/2274513/Maturity-tento-rok-budu--Studentom-ma-pomocet-MANUAL--Testy-zohľadnia-dva-roky-COVIDU--cas-bude-dlhsi>.
- Mesežnikov G., Bartoš J., *Infodémia na Slovensku 2020. Dezinformačno-konšpiračná scéna v období COVID-19*, Bratislava 2020, https://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Infodemia_na_Slovensku_2020.pdf.
- Minúta po minúte: Proti vláde protestovali tisíce ľudí, prišli pred parlament aj úrad vlády (17.11.2020), <https://dennikn.sk/2146445/protest-koronavirus-kotleba-carnogursky/>.
- Nočný zákaz vychádzania končí 10. januára 2022 (06.01.2022), <https://www.zmos.sk/nocny-zakaz-vychadzania-konci-10-januara-2022-oznam/mid/405616/.html>.
- Núdzový stav sa končí 13. júna, rozhodla vláda (10.06.2020), <https://domov.sme.sk/c/22423040/nudzovy-stav-konci-13-juna-rozhodla-vlada.html>.
- Number of COVID-19 vaccine doses administered in Europe as of May 1, 2022, by country, <https://www.statista.com/statistics/1196071/covid-19-vaccination-rate-in-europe-by-country/>.
- O očkovaní sa rozhoduje v rodinách. Ako sa máte, Slovensko? (11.11.2021), <https://www.akosamateslovensko.sk/o-ockovani-sa-rozhoduje-v-rodinach/>.
- Očkovanie proti COVID-19 na Slovensku sa začalo (27.12.2020), <https://www.slovenskoproticovidu.sk/aktuality/ockovanie-proti-covid-19-na-slovensku-sa-zacalo>.
- Od 25. novembra je na Slovensku vyhlásený núdzový stav, <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=od-25-novembra-je-na-slovensku-vyhlaseny-nudzovy-stav>.
- Od pondelka začne platiť COVID automat (06.02.2021), <https://www.health.gov.sk/Clanok?covid-19-06-02-2021-automat-vlada>.
- Organizáciu celoplošného testovania by mali koordinovať okresné úrady (12.01.2021), <https://www.trend.sk/spravy/organizaciu-celoplosneho-testovania-mali-koordinovat-okresne-urady>.
- Organizátori menia pravidlá, na podujatia počas návštevy pápeža nebude potrebné očkovanie (04.09.2021), <https://dennikn.sk/minuta/2525203/>.

- Orviská V., Buch J., *Miroslav Kollár skritizoval vládu aj Matoviča a končí v koalícii* (17.02.2021), <https://domov.sme.sk/c/22598777/kollar-vystupuje-z-poslaneckeho-klubu-koalicnej-strany-za-ludi.html>.
- Osobnosti podporujú biskupov a žiadajú zrušenie zákazu verejných bohoslužieb*, <https://dennikstandard.sk/141044/osobnosti-podporuju-biskupov-a-ziadaju-zrusenie-zakazu-verejnych-bohosluzieb/>.
- Osvaldová L., Gehrerová R., Mikušovič D., *Prísnejší lockdown od 1. januára: zákaz návštev, práca mimo domu len na výnimku, školy o týždeň zrejme neotvorí* (31.12.2020), <https://dennikn.sk/2207875/prisnejši-lockdown-od-1-januara-zakaz-cestovat-medzi-okresmi-praca-mimo-domu-len-na-vynimku-skoly-o-tyzden-neotvorí/>.
- Parlament schválil novelu zákona zvyhodňujúcu zaočkovaných* (25.07.2021), <https://www.noviny.sk/koronavirus/621185-parlament-schválil-novelu-zakona-zvyhodnujucu-zaočkovaných/>.
- Pastiersky list Konferencie biskupov Slovenska pri príležitosti návštevy Svätého Otca Františka na Slovensku* (29.08.2021), <https://navstevapapeza.sk/sk/pastiersky-list2>.
- Pellegrini: Slovensku hrozí vážna pandémie nezamestnanosti* (28.05.2020), <https://index.sme.sk/c/22414170/pellegrini-slovensku-hrozí-pandemia-nezamestnanosti.html>.
- Petícia za zrušenie maturitnej skúšky 2022*, https://www.peticie.com/peticia_za_zruenie_maturitnej_skuky_202.
- Plošné testovanie cez víkend v Trenčíne absolvovalo 21 660 ľudí, pozitívnych bolo 2,59 percenta* (20.12.2020), <https://www.trend.sk/spravy/plosne-testovanie-cez-vikend-trencine-absolvovalo-21-660-ludi-pozitivnych-bolo-2-59-percenta>.
- Podľa Čaputovej nie je možné otestovať všetkých. Matovič zdravotníkom verí* (30.10.2020), <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/567335-caputova-plosne-testovanie-sa-neda-uskutocnit/>.
- Porovnanie preferencií strán Smer-SD, OĽaNO, Hlas*, <https://volby.sme.sk/pref/1/politicke-strany/s/1/smer-sd/focus?additionalSubjectIds=55-6113>.
- Povinná štátna aj smart karanténa končí. Ako budú kontrolovaní návratilci z cudziny?* (09.06.2020), <https://www.noviny.sk/koronavirus/535079-povinna-statna-aj-smart-karantena-konci-ako-budu-kontrolovani-navratilci-z-cudziny>.
- Prečo sme išli na skrining? Bola za tým potreba ísť do práce aj dôvera vláde. Ako sa máte, Slovensko?* (05.02.2021), https://www.akosamateslovensko.sk/wp-content/uploads/2021/06/5.-februar-2020_Precosme-sli-na-skrining_-Bola-za-tym-potreba-ist-do-prace-aj-dovera-vo-vladu_.pdf.
- Proti Matovičovej vláde protestovalo 200 ľudí, medzi nimi aj Marček či Šimkovičová* (11.06.2020), <https://hnonline.sk/slovensko/2162550-proti-matovicovej-vlade-protestovalo-200-ludi-medzi-nimi-aj-marcek-ci-simkovicova>.
- Protivládne protesty v Bratislave: Fico zvolal priaznivcov pred parlament, Uhrík do centra mesta* (17.11.2021), <https://hnonline.sk/slovensko/13681435-pro>

- tivladne-protesty-v-bratislave-fico-zvolal-priaznivcov-smeru-pred-parlament-republika-lsns.
- Reakcia slovenských biskupov na ohlásený plošný zákaz verejných bohoslužieb*, <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20211124024>.
- Referendum: Petícia o predčasných voľbách je už u prezidentky* (03.05.2021), <https://www.noviny.sk/604353-referendum-peticia-o-predcasnych-volbach-je-uz-u-prezidentky>.
- Registrácia zdravotníkov a dobrovoľníkov na plošné testovanie sa spustila*, <http://www.szu.sk/index.php?id=1392&menu=>.
- Skupina úplných podporovateľov a odporcov plošného testovania je približne rovnaká. Ako sa máte, Slovensko?* (06.01.2020), https://www.akosamateslovensko.sk/wp-content/uploads/2021/06/6.november-2020_Skupina-uplnych-podporovatelov-a-odporcov-plosneho-testovania-je-priblizne-rovnaka_.pdf.
- Slovensko zažilo veľké protesty: V Bratislave incidenty medzi demonštratmi a políciou, v Košiciach výzvy prezidentke* (01.09.2021), <https://www.topky.sk/cl/10/2175921/Slovensko-zazilo-velke-protesty--V-Bratislave-incidenty-medzi-demonstratmi-a-policiou--v-Kosiciach-vyzvy-prezidentke>.
- Smer i Hlas kritizujú plošné testovanie, upozornili na vyťažенých zdravotníkov* (12.01.2021), <https://www.trend.sk/spravy/smer-hlas-kritizuju-plosne-testovanie-upozornili-vytazenych-zdravotnikov>.
- Smer-SD odovzdal podpisy potrebné na vyhlásenie referenda o predčasných voľbách* (24.08.2022), <https://spravy.rtv.s.sk/2022/08/smer-sd-odovzdal-podpisy-potrebne-na-vyhlasenie-referenda-o-predcasnych-volbach/>.
- Stav očkovania: Svet a Slovensko (vývoj, mapy a poradie)*, <https://databezpatosu.sk/stav-ockovania-covid-19-vo-svete/>.
- Steuer M., *Slovak Constitutionalism and the COVID-19 Pandemic* (09.04.2020), <https://blog-iacl-aicd.org/2020-posts/2020/4/9/slovak-constitutionalism-and-the-covid-19-pandemic-the-implications-of-state-panic>.
- Steuer M., *Slovakia's Democracy and the COVID-19 Pandemic: When Executive Communication Fails* (09.03.2021), <https://verfassungsblog.de/slovakias-democracy-and-the-covid-19-pandemic-when-executive-communication-fails/>.
- Stovky ľudí protestujú v Bratislave proti výhodám pre zaočkovaných, za blokovali aj dopravu* (29.07.2021), <https://www.webnoviny.sk/pre-prezidentskym-palacom-v-bratislave-protestuju-desiatky-ludi-nepaci-sa-im-novela-zvyhodnujuca-zaocekovanych/>.
- Strana Za ľudí vyhlásila, že celoplošné testovanie nepodporuje* (16.01.2021), <https://www.trend.sk/spravy/strana-ludi-vyhlasila-celoplosne-testovanie-nepodporuje>.
- Sudolská B., *Gröhling zrušil maturity, hodnotiť sa bude ako minulý rok* (24.03.2021), <https://www.studentskenoviny.sk/grohling-zrusil-maturity-hodnotit-sa-bude-ako-minuly-rok-52191>.
- Sväté omše bude možné sláviť v počte 6 osôb vrátane kňaza*, <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20201014044/>.

- Šabata P., *Komentář: Slováci se prý vylodili v Normandii, ale proč?* (02.11.2020), <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/komentar-slovaci-se-pry-vylodili-v-normandii-ale-proc-127231>.
- Štefančík R., *Radikálny populizmus v ére pandémie COVID-19 a vojny na Ukrajine*, Bratislava 2022.
- Štepanovič D., *Skúsenosti z plošného testovania v Slovenskej republike. Príprava, priebeh, výsledky a lessons learned* (03.2021), https://www.mosr.sk/data/files/4394_2021-covid-19-mass-testing-in-the-slovak-republic-sk.pdf.
- Szczyt wirusa na Słowacji. Minister chce otworzyć kościoły, <https://www.rp.pl/swiat/art263321-szczyt-wirusa-na-slowacji-minister-chce-otworzyc-koscioly>.
- V Bratislave aj v niektorých slovenských mestách prebehli protesty proti vláde (17.11.2020), <https://www.teraz.sk/slovensko/sledujeme-protesty-na-slovensku/508408-clanok.html/>.
- V Bratislave sa konal protest, ľudia žiadali odstúpenie vlády aj prezidentky (06.06.2020), <https://hnonline.sk/slovensko/2159766-v-bratislave-sa-konal-protest-ludia-ziadali-odstupenie-vlady-aj-prezidentky>.
- Vláda dostala od občanov slabšiu dvojku. Ako sa máte, Slovensko? (05.05.2020), https://www.akosamateslovensko.sk/wp-content/uploads/2021/06/5.-maj-2020_Vlada-dostala-od-obcanov-slabsiu-dvojku-.pdf.
- Vybrali by sme si skôr lockdown než povinné celoplošné testovanie. Ako sa máte, Slovensko? (15.12.2020), https://www.akosamateslovensko.sk/wp-content/uploads/2021/06/15.-december-2020_Vybrali-by-sme-si-skor-lockdown-neh-povinne-celoplosne-testovanie.pdf.
- Wierni bez Mszy świętej. Rząd Słowacji wprowadził zakaz publicznej celebracji nabożeństw, <https://pch24.pl/wierni-bez-mszy-swietej-rzad-slowacji-wprowadzil-zakaz-publicznej-celebracji-i-nabozenstw/>.
- Wojcieszynska M., *Odwołane matury na Słowacji oczami maturzystki polskiego pochodzenia*, „Monitor Polonijny” 2020, nr 6, s. 12-13.
- Wondreys J., Mudde C., *Victims of the Pandemic? European Far-Right Parties and COVID-19*, „Nationalities Papers” 2022, no. 50, s. 86-103, DOI: <https://doi.org/10.1017/nps.2020.93>.
- Z boja proti vírusu sme spravili fetiš, tvrdí Sulík a kritizuje Matoviča (08.04.2020), <https://domov.sme.sk/c/22379168/koronavirus-sulik-kritizoval-matovica-za-opatrenia.html>.
- Závery nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky vo veci vedenej pod sp. zn. PL. ÚS 4/2021. TS 55/2021 (08.12.2021) https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/133899656/TS_55_2021_/ec21581d-6771-47c7-8df7-13ad71eee3de.
- Zdravotníctvu veríme, o očkování nie sme presvedčení. Ako sa máte, Slovensko? (30.04.2020), https://www.akosamateslovensko.sk/wp-content/uploads/2021/06/30.-april-2020_Zdravotnictvu-verime-o-ockovani-nie-sme-presvedceni.pdf.